

Nerina Weiss

Normalitet i limbo

Asylbarn med endelig avslag

Nerina Weiss

Normalitet i limbo
Asylbarn med endelig avslag

© Fafo 2013

ISBN 978-82-324-0058-4 (papirutgave)

ISBN 978-82-324-0059-1 (nettutgave)

ISSN 0801-6143

Omslagsfoto: © Redd Barna

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
Executive Summary	9
Innledning	11
Om denne rapporten	13
Kort om asylprosessen og noen sentrale begreper	15
Metode og etikk	17
Kvalitativ metode	18
Etiske og metodiske utfordringer	19
De politiske rammene	21
Lover og internasjonale konvensjoner knyttet til asyl	21
Barnets beste eller innvandringsregulerende hensyn?	23
De strukturelle rammene	27
Skoleplikt for alle?	27
Mottaksdrift	31
Anbudsrunder og de ansattes arbeidsvilkår	32
Når mottak blir lagt ned	34
Å leve i fattigdom	36
Opholdstillatelse og økonomi – en dobbeltbelastning	41
Boforhold	44
Desentraliserte mottak – et vern mot å måtte være vitne til andres utkastelser?	46
Sårbarhet og psykisk helse	49
Minner fra hjemlandet	50
TV og minner	53
Den evige angsten for utkastelse	55
Barnas forhold til politiet	58

Helsetjeneste og barnevernet	59
Helsetjeneste og medisinsk oppfølging	59
Barnevernet	61
Konklusjon	65
Normalitet i limbo.....	65
De strukturelle rammene	66
Anbefalinger	70
Barnas og foreldrenes beskjed til myndighetene.....	73
Referanser	75
Appendix I – Intervjulistene.....	81
Appendix II – Statistikk	83

Forord

Denne studien ble utført på oppdrag fra Redd Barna. Hovedanliggende i studien har vært en å lage en kvalitativ analyse av hverdagen og levekårene til barn med foreldre som har fått avslag på sin asylsøknad, men som fortsatt bor i Norge. Det kvalitative feltarbeidet ble utført av Nerina Weiss i tett samarbeid med Silje Sønsterudbråten, som var prosjektleder i prosjektets første periode. Stor takk til Silje for et godt samarbeid og gode kommentarer.

Jeg ønsker å takke Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) for gode tilbakemeldinger og råd angående de metodiske og etiske utfordringene i denne undersøkelsen. Takk til UDI for deres tillatelse til å kunne gjennomføre intervju på ordinære asylmottak. Videre ønsker jeg å takke alle mottaksansatte på de mottakene vi hadde kontakt med: Takk for et godt samarbeid, for gode samtaler og ikke minst for god tilrettelegging av møtene med beboerne. Takk til Ellen Dalland og Lars Rekaa for gjestfrihet og generøs bevertning under feltarbeidet.

Den største takken går til alle familiene med avslag på sin asylsøknad som tok seg tid til å snakke med meg og til å fortelle meg om erfaringer fra og tanker rundt livet deres i Norge. På Fafos vil jeg takke Jon Pedersen for god oppfølging, Mona Abdel-Fadil for gode diskusjoner om etiske og metodiske utfordringer ved å intervju avviste asylsøkerbarn, Cecilie Øien for gode kommentarer og ikke minst Guri Tyldum for grundig og kritisk gjennomlesing av rapporten. Takk til Torill Sørsandmo for transkribering og anonymisering av intervjuene. Tusen takk til Fafos informasjonsavdeling for ferdigstilling av rapporten.

Takk til Thale Skybak og Camilla Scharffscher Engeset hos Redd Barna for en god dialog gjennom hele prosjektperioden.

Oslo, oktober 2013

Nerina Weiss

Sammendrag

Ved årsskiftet 2012–2013 bodde det 1264 barn med avslag på sin asyløknad i mottak. Omtrent halvparten av disse, 647 barn, har bodd i norske asylmottak i mer enn tre år.

Rapporten er skrevet på oppdrag fra Redd Barna og dokumenter hvordan barn med avslag lever i Norge i dag. Den viser at hverdagen til asyløkerbarn, og her spesielt hverdagen til asyløkerbarn med endelig avslag, preges av andre strukturelle rammer enn barn i majoritetsbefolkningen. Rapporten viser også hvordan familiene med avslag etterstreber en normal hverdag i Norge – til tross for en rekke strukturelle begrensninger og deres negative oppholdsstatus. Barna som lever med avslag på sin asyløknad, er en del av familier som over tid har vært utsatt for store belastninger. Disse barna anses derfor å være en svært sårbar gruppe, på grunn av midlertidigheten og den store usikkerheten knyttet til asyløkernes oppholdsstatus, familienes dårlige økonomi og mangelen på materielle ressurser, manglende tilgang til utdanning, boforholdene og ikke minst mangelen på dokumenter.

Asyløkere med avslag har ofte så lav inntekt at de kan betegnes som fattige. Fattigdom forstås her som mangel eller knapphet på ressurser som har konsekvenser for sosial deltakelse. Barn med avslag fortalte at de følte seg spesielt utelukket fra sosiale arenaer, som klasseturer, leirskoler, bursdager og andre fritidsaktiviteter, samtidig som de følte skam over å måtte forklare familiens dårlige økonomiske situasjon til andre barn. Strategiene foreldrene og barna brukte for å håndtere den dårlige økonomien, varierte fra å skjule fattigdommen til å snakke åpent om den vanskelige situasjonen og å framheve andre, ikke-materielle verdier.

Familiens dårlige økonomi ble opplevd som svært belastende for foreldrene og barna, og flere foreldre anga at den økonomiske situasjonen gjorde deres allerede stressfulle og ansente hverdag enda vanskeligere. Et tilleggsmoment her var at foreldrene, grunnet sin oppholdsstatus og den økonomiske situasjonen, ikke har mulighet til å søke nødvendig helsehjelp.

Alle familiene vi snakket med, bodde i desentraliserte mottak. Denne boformen blir stort sett oppfattet som veldig positiv siden den bidrar til å normalisere hverdagen. Dette gjenspeilte seg også i erfaringene til de familiene vi har snakket med. Familiene disponerte over sin egen leilighet, et rekkehus og noen ganger til og med et eget hus. De bodde utenfor institusjonen og var integrert i lokalsamfunnet. Desentraliserte mottak skjermte imidlertid ikke familiene fra å være vitne til andres utkastelser. Dette var svært

belastende for både foreldre og barn og førte i noen tilfeller til at tidligere traumer ble reaktivert, og angsten for å måtte returnere til hjemlandet økte.

Dagens system med konkurranseutlysninger og de innsparingene som dette resulterer i, har negativ virkning på beboernes livskvalitet samt på de mottaksansattes arbeidsvilkår. Konsekvenser av innsparinger som kutt i fritidstilbudet, manglende kompetanse blant de mottaksansatte, for lite tid til å følge opp barnefamilier og en vegring mot å sende bekymringsmeldinger der det er nødvendig, har klart negative virkninger for barna og barnefamiliene.

Funnene i denne undersøkelsen er med på å bekrefte at asylsøkere med avslag er en spesielt sårbar gruppe. Forekomsten av både psykiske og fysiske problemer var svært hyppig blant familier med avslag på sin asylsøknad. Både foreldre og barn hadde mulighet til å få oppfølging med psykolog hjelp. Til tross for at familiene stort sett var tilfredse med den behandlingen og oppfølgingen de fikk, ga de også tydelig uttrykk for at de ikke hadde noen forhåpninger om å bli bedre så lenge livssituasjonen deres forble uforandret. De ønsket seg derfor en rask og tydelig avklaring av familiens status.

Executive Summary

By the end of 2012, 1264 children who have been denied legal residence were living in Norwegian reception centers. Half of these children, 647 children, had been living in Norwegian reception centers more than three years. The number of children that remain in the centers for an extended period of three years or more has increased significantly in recent years.

The report was commissioned by *Save the Children* and provides information on the living conditions of children who live in Norway without legal residence. It demonstrates that the everyday lives of children seeking asylum, especially the lives of children whose asylum application has been rejected, is to a significantly greater extent influenced by structural frames than is the case for children in society at large. The report also shows that families whose asylum application has been rejected strive for a normal life in Norway, despite a number of structural constraints and their negative residency status: Children that live with a rejection of their asylum application often belong to families that have experienced great difficulties over time. These children are, therefore, considered a vulnerable group. This is due to great uncertainty in the lives of these children, their families' economic situation and lack of material resources, a lack of access to education, poor housing and especially the lack of documents.

The results of this study confirm that rejected asylum seekers are especially vulnerable. A combination of psycho-social and somatic problems is prevalent among this group of people. Both parents and children have access to psychological health care. In spite of the fact that treatment is mostly considered helpful and positive, most families were clear that their problems would not be solved unless their general situation remained unchanged. Families, therefore, stressed the need for a clear and quick determination of their legal status.

The findings demonstrate that the competition system for reception centers and the subsequent reduction negatively affect the residents' quality of life, as well as the employees' working conditions. Financial cuts result in less organized activities, lower wages and, therefore, the hiring of less qualified employees. The cuts have also contributed to an increase in the workload for employees and a reduction in the time to follow up on families with children. This clearly has a negative effect on the children and their families.

Rejected asylum seekers are receiving reduced basic income and, therefore, are considered to be poor. Poverty is here defined as a combination of lack or scarcity

of resources and the consequence these deficiencies can have on social participation. Children with a rejection of their asylum application felt especially excluded from social activities such as school trips, birthdays and other recreational activities. They often feel ashamed of having to explain their family's poor financial situation to other children. The strategies parents and children chose to deal with their bad economic situation varied from hiding their poverty, to speaking openly about the difficult situation and to emphasize on other, not materialistic values.

The family's poor economic situation was experienced as extremely stressful for the parents and their children and was believed to contribute to a deteriorated life situation. In addition, the economic situation as well as their legal status hindered parents in seeking necessary health treatment.

All families were living in decentralized reception centers. This way of living is generally considered to have positive effects on normalizing everyday life, and has also received positive feedback from our respondents. Families are living in their own houses or flats, well integrated in the local society. However, decentralized reception centers do not shield rejected asylum seekers from witnessing the deportation of other rejected asylum seekers. Witnessing deportations is experienced as highly stressful and may lead to re-traumatization and an increased fear of one's own deportation.

Innledning

Faren og jeg hadde allerede snakket i en time. Vi satt i et slitent mottakslokale og hadde snakket om det å leve i Norge med avslag. Hva betydde det for familien og spesielt barna å ikke ha oppholdstillatelse? Hvordan håndterte familien den usikkerheten og den konstante angsten for at politiet skulle komme og kaste dem ut? Faren var tydelig preget av sin situasjon. Kona hans hadde blitt syk og var i psykiatrisk behandling, og faren hadde overtatt hushold og omsorg for barna. Han virket også sliten og medtatt og snakket om behovet for å få psykologisk hjelp han også. Men det turte han ikke. Om det ville bli kjent at også han var under behandling, ville nok barnevernet komme og ta fra ham de to barna hans, de to barna som var hans eneste lyspunkt i livet – de barna som var grunnen til at han holdt ut her i denne usikkerheten, i håp om å kunne gi dem en bedre framtid her i Norge. «Det er vanskelig, så veldig vanskelig», sukket han flere ganger i løpet av intervjuet. Hvordan syntes han at barna hans hadde det? Trivdes de, til tross for den vanskelige situasjonen? Jo, det gjorde de. Alle de tre barna, både gutten og de to jentene, var godt integrert, hadde mange venner og snakket flytende norsk.

Mine barn er veldig glade. Barna kan gå på skole og kan få venner, og de kan leve i Norge og er nesten like godt integrert som sine norske venner. Min eldste datter får muligheter å begynne på ungdomsskolen i høst, og den andre, min sønn kommer opp i sjette klasse, syvende klasse. Og min yngste datter går i barnehagen. De har masse venner, og de er godt integrert.

Men, så tilføyde han, barna måtte også forholde seg til foreldre som var svært syke, og som ikke hadde det noe særlig bra.

Barna forstår mye. Hvis de kommer hjem og ser på foreldrene, forstår de alle ting. De tenker mye på foreldrene og blir trist. Hvis ikke vi [foreldre] føler oss bra, da kan barn heller ikke vokse opp bra. Fordi vi ikke er vanlig. Vi er ikke som andre familier. Vi er alltid bekymret, og vi tenker mye. Barn som vokser opp i en slik situasjon, kanskje forstår de det ikke nå, men hva skal skje med barna etterpå? Hvis barna vokser opp slik og blir voksen, kanskje det blir en dårlig voksen? Hvis barn vokser opp slik, da får de det kanskje ikke bra som voksen heller? Fordi ja, her kommer min gutt ...

Farens holdning skiftet merkbart da gutten kom inn – litt forsinket og temmelig andpusten. Gutten var elleve år, han hilste på meg, høflig og nysgjerrig, og beklaget forsinkelsen. Han hadde nesten glemt avtalen vår. Han skulle lage en PowerPoint-presentasjon om Ungarn og landets historie. Siden familien ikke hadde datautstyr

hjemme, hadde gutten fått læreren sin til å åpne datarommet for ham. Der hadde han tenkt å tilbringe ettermiddagen og jobbe videre på prosjektoppgaven sin. Om han hadde mulighet til å gå tilbake til skolen for å jobbe videre senere? Nei, da hadde nok læreren dratt hjem. Jeg beklaget at det å snakke med meg hadde medført ulemper for ham. Det gikk bra, sa gutten. Gutten fortsatte å fortelle om skolen, lærerne sine, fritidsaktiviteter og venner. Det gutten fortalte om, minnet om tilværelsen til en helt normal ungdom. Han elsket fotball, trente flere ganger i uken, og han hadde temmelig stor respekt for treneren, siden han var så streng. Men så hadde treneren også spilt på landslaget i et annet land før. Når noen tullet eller ikke hadde ytet det de kunne, så var det push ups for hele gruppen. «Slik tar alle seg sammen», lo gutten. Han fortalte om bestevennen sin, som elsket skumle bøker. Selv var han ikke så veldig opptatt av å lese. Han likte heller å tegne, og når han ble stor, skulle han bli tegner. «Det sier mamma og pappa at jeg kan være, men jeg skal ha en annen jobb i tillegg.» Jeg spurte om han av og til dro på besøk til vennen sin. «Ja, det gjør jeg. [...] Han spør om jeg kan være med han hjem, og da sier jeg kanskje, og så går jeg hjem og spør om jeg kan. Så drar jeg dit om jeg fikk lov. Hvis jeg ikke får lov, så går jeg og sier at jeg ikke kan.» Og tok han med seg bestevennen hjem iblant? Nja, egentlig ikke. Bare av og til.

Til sist spurte jeg gutten om hva han ønsket seg for fremtiden. «Jeg ønsker at vi skal få opphold, og at jeg skal bli som alle de andre barna på skolen, som har det bra.» Egentlig hadde jeg tenkt å avslutte samtalen, men det gutten kom inn på her, var for viktig til å ikke følge opp. Hva mente han med å ville bli som alle de andre barna på skolen? Hadde han ikke nå i nesten en time fortalt meg at han var akkurat som de andre barna? Han gikk på skolen, han lekte, hadde mange venner, snakket nesten flytende norsk, trente fotball og trivdes, etter hva han hadde fortalt. Hva gjorde at han ikke følte seg som de andre barna?

Gutt (11 år): Noen ganger blir jeg sjalu over alt de andre har, og jeg ikke har.

Forsker: Hva er det for eksempel du ville ønsket at du hadde, som du ikke har?

Gutt (11 år): Jeg vet ikke helt.

Forsker: Er det leker, eller er det større ting?

Gutt (11 år): Ja. Større ting fordi. Vi pleier å ha leirskole når vi går i sjuende. Men vi har ikke penger til det. Til å være med og sånn.

Skolen, som visste om guttens og hans families situasjon, hadde heldigvis bestemt seg for å hjelpe. Skoleledelsen mente at økonomiske vanskeligheter ikke skulle føre til at noen barn ble utelukket. Derfor hadde de arrangert dugnader, der barna kunne samle inn penger til leirskolen. Denne gutten var heldig som hadde mange rundt seg som prøvde å gjøre det beste ut av en vanskelig situasjon. Likefult, er det en rekke strukturelle forhold som gjør livet hans vanskelig. Det er disse strukturelle forholdene vi fokuserer på i denne rapporten.

Om denne rapporten

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Redd Barna og har som mål å dokumentere livet og hverdagen til barn som har bodd mellom to og elleve år i Norge uten gyldig oppholdstillatelse. Barna rapporten handler om, er medfølgende barn, det vil si barn som har kommet hit sammen med (deler av) familien sin, og som omfattes av sine foreldres asylsøknader og avgjørelser knyttet til disse. De medfølgende barna denne rapporten tar for seg, spiller en viktig rolle i disse familienes migrasjons- og asylprosess. De er barn som har bodd flere år i Norge, har gått på skole, har fått venner og lært seg norsk. Mange av de barna vi snakket med, sier om seg selv at de er norske. Samtidig sier de også at de ikke er slik som andre barn. Det som skiller dem fra andre, er mangel på oppholdstillatelse, en sikret finansiell situasjon, et eget bosted og ikke minst en trygg framtid. Mange barn med avslag svinger dermed mellom å føle seg norske og som del av det norske samfunnet, samtidig som de føler seg fullstendig utenfor og at de ikke hører til her.

Alle de barna og familiene vi snakket med, har fått avslag på sin asylsøknad fra UDI, har anket til UNE og har fått endelig avslag derfra. De har dermed *de jure* blitt kategorisert som avviste asylsøkere hvis asylsøkerprosess er avsluttet, og de har fått krav om å forlate landet innen en gitt frist. Men mange av barna og familiene vi snakket med, delte likevel ikke denne oppfatningen om at deres asylsøkerprosess var avsluttet. De fleste hadde klagesaker gående eller var i ferd med å forberede disse. Dersom en familie hadde oppholdt seg i Norge gjennom mange år, var dette utgangspunkt for å søke på nytt med grunnlag i barnas tilknytning til riket. Andre familier hadde brukt flere år på å framskaffe nødvendige dokumenter og andre opplysninger som kunne påvirke deres sak. Etter opptil elleve år med opphold på norske mottak anså de fleste familiene seg altså som fortsatt i en asylprosess, en prosess som først kom å ta slutt ved innvilgelse av oppholdstillatelse eller ved tvangsreturnering. Ettersom de opplevde at det fremdeles var en mulighet for å få et positivt vedtak, konsentrerte familiene seg om å leve et så normalt liv som mulig i Norge, og de fleste forholdt seg fornektende til tanker og planer rettet mot hjemlandet og retur.

Ved årsskiftet 2012–2013 bodde det 1264 barn med avslag på sin asylsøknad i mottak. Omtrent halvparten av disse, 647 barn, har bodd i norske asylmottak i mer enn tre år. Tallet på slike lengeværende barn har økt betraktelig de siste par årene (UDI 2013). Dette har vakt sterke reaksjoner i offentligheten, og frivillige organisasjoner, forskere og politikere har deltatt i den politiske debatten rundt disse barna. Barnets tilknytning til

riket og hensynet til barnets beste har vært sentrale punkter i denne debatten. Hensynet til barnets beste er ett av fire hovedprinsipper i FNs barnekonvensjon, som fastslår at hensynet til barnets beste skal være et grunnleggende hensyn i alle beslutninger som angår barn. Hvordan hensynet til barnets beste skal anvendes i utlendingssaker, er derimot svært omdiskutert. Skal barnets beste alltid likestilles med å innvilge opphold, eller skal barnets beste også kunne forstås som en respektfull og verdig behandling så lenge barna oppholder seg i Norge, og en klarere og bedre tilrettelagt forberedelse på returen til hjemlandet? Ved å dokumentere hvordan barn med avslag lever i Norge i dag, er rapporten tenkt som et bidrag til den nåværende debatten om lengeværende barn, ikke for å ta stilling i denne, men for å gi viktig bakgrunnsinformasjon slik at vi får en saklig og produktiv debatt.

Å være asylsøker i Norge kan innebære at man mister kontroll på viktige livsområder. Rollen som asylsøker blir gjerne altoppslukende, og mange opplever at de får begrenset handlefrihet og mulighet til å utøve selvbestemmelse. Asylsøkeren kan kun i begrenset grad påvirke om han eller hun får bo i landet, når de får svar, hvilket asylmottak de skal bo på, om de får arbeidstillatelse, om barna får tilgang til utdanning, osv. Asylsøkeren opplever gjerne, en passivitet som oppleves som en stor psykisk belastning (Berg 2012). Endelig avslag innebærer en del ekstra begrensninger for asylsøkerens og barnas rettigheter: Basisbeløpet for en familie med barn reduseres (barnebeløpet endres ikke, mens beløpet for de voksne kuttes). Foreldrene mister arbeidstillatelsen og retten til norskundervisning, og ungdom har ikke lenger rett til videregående utdanning. Også barnehage tilbudet er ikke regulert gjennom lovverket, og det er opp til UDI, mottaket og den enkelte kommunen å avgjøre om barn med avslag får barnehageplass eller ei.

Barna rapporten handler om, er del av familier som over tid har måttet tåle store belastninger. Traumer, bekymringer og ikke minst passiviteten foreldrene er utsatt for, påvirker sterkt den omsorgen de er i stand til å gi sine barn (Bughra & Gupta 2011; Laban, Gernaat & Komproe 2004). Asylsøkerbarn og barn med avslag er derfor generelt ansett som en svært sårbar gruppe. Midlertidighet og usikkerhet knyttet til asylsøkernes oppholdsstatus påvirker barnas livskvalitet svært negativt. Spesielt det å leve med avslag over mange år og dermed leve i frykt for politiet og utkastelser tærer på både foreldrenes og barnas psykiske og fysiske helse (Lidén, Seeberg & Engebriktsen 2011; Seeberg 2009; Sveaas, Vevstad & Brekke 2012). Angsten for å bli uttransportert var dermed også et hovedtema i alle våre samtaler med både foreldre og barn. Men usikkerhet og midlertidighet er videre knyttet til familienes dårlige økonomi og mangel på materielle ressurser (Fløtten 2009; Seeberg 2009) og ikke minst mangel på dokumenter som gjør det mulig for familiene å leve slik norske familier gjør – nemlig å kunne bevege seg fritt både i og utenfor Norge.

Selv om barna ikke har kontroll over disse strukturelle, institusjonelle og sosiale faktorene, er ikke barna passive og maktesløse mottakere av inntrykk, omsorg, velferdstjenester og informasjon. Barneforskning generelt, og på asylfeltet spesielt, har derfor i

større grad vært opptatt av barnas evne til å tilpasse seg sine omgivelser og mestre egen situasjon (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress 2005; Lidén, Seeberg & Engebriktsen 2011). Et hovedspørsmål i denne rapporten vil derfor også være å vise hvordan barna opplever og mestrer en tilsynelatende lik situasjon (nemlig det å leve i Norge med endelig avslag) på ulike måter.

Med utgangspunkt i de ovennevnte perspektivene vil rapporten redegjøre for hva det betyr å leve i en anormal normalitet i Norge i dag. Hva legger barna og familiene deres i det å ha et normalt liv i Norge, og i hvor stor grad har barna klart å innrette seg i hverdagen med venner, skole og fritidsaktiviteter? Hvordan er det å være et barn som skal ha som mål å integreres, men samtidig vite at hver eneste dag kan være den siste dagen i Norge? Gitt slike levevilkår, hva mener barna å leve et normalt liv i Norge betyr? Og hvordan forklarer og fortolker barna anormaliteten i sine liv?

Rapporten vil belyse de strukturelle rammene som påvirker barnas hverdagsliv, sårbarhet og mestringsstrategier. Familiebånd og kontinuiteten som representeres av foreldrene, er svært viktig for medfølgende barn (Fladstad 1998). Vi vil derfor også ta for oss omsorg og familierelasjoner. I tillegg vil vi også redegjøre for foreldrenes situasjon og hvordan denne påvirker barnas hverdag og mestringsstrategier.

Det har vært viktig for oss å identifisere konkrete forhold som – sett bort fra å få oppholdstillatelse – kan forbedre barnas situasjon. Vi håper at rapporten vil bidra til at planlagte tiltak i størst mulig grad tilrettelegges etter barnas og familiens psykiske, fysiske og sosiale behov.

Kort om asylprosessen og noen sentrale begreper

Asylsøker er en person som ankommer et annet land og søker om beskyttelse. Om en asylsøker har krav på asyl, avgjøres i Norge av Utlendingsdirektoratet (UDI). Et avslag kan klages inn hos Utlendingsnemnda (UNE). Den samlede saksbehandlingstiden i UDI er gjennomsnittlig 20 måneder (UNE 2013). Hvis UNE ikke omgjør saken, får asylsøkeren *endelig avslag* og utreiseplikt. Blir vedkommende boende på asylmottak eller flytter ut, men har oppgitt adressen sin, blir han eller hun kategorisert som *avvist asylsøker* (se også Øien & Bendixsen 2012). Den avviste asylsøkeren har mulighet til å anke, og søke om omgjøring av dette endelige avslaget, dersom nye opplysninger foreligger. Personer som flytter ut av mottaket, og som ikke oppgir adresse, blir omtalt som illegale eller *irregulære migranter*. Sistnevnte betegnelse brukes også om personer som aldri har vært registrert av norske myndigheter (Brekke 2012; Øien & Bendixsen 2012). Personene vi har snakket med i dette prosjektet, er alle avviste asylsøkere.

Asylsøkere som velger å ikke forholde seg til utreisefristen, det vil si som ikke reiser hjem på egenhånd eller søker om *frivillig retur* via International Organization for

Migration (IOM), blir av utlendingsmyndighetene ansett å oppholde seg i Norge ulovlig. Norske myndigheter må da avgjøre om den avviste asylsøkeren er *returnerbar*, eller om vedkommende er *ureturnerbar*. Dette skillet kommer av at man i Norge følger FN's anbefalinger om å ikke returnere personer til visse land, at landet ikke har en returavtale med Norge, eller at det er tvil om den avviste asylsøkerens identitet. Norske myndigheter har imidlertid vært kritisk til denne betegnelsen: «For myndighetene er en person først reelt 'ureturnerbar' når vedkommende ikke har noen mulighet til å returnere til hjemlandet – verken frivillig eller med tvang. Få, om noen, er ute av stand til å returnere dersom de selv bidrar til det.» (Justis- og beredskapsdepartementet 2012).

Bli den avviste asylsøkeren ansett som returnerbar, kan avslaget *effektueres* og *tvungen retur* igangsettes. Tvungen retur skjer i regi av politiet og blir, ofte iverksatt i løpet av natten / tidlig om morgenen. Det er flere som er kritiske til begrepet «retur» for denne gruppen. Retur betyr å returnere til et sted man allerede har oppholdt seg på. For mange barn betyr derimot tvungen retur en reise til et land de ikke tidligere har oppholdt seg i. I denne rapporten vil vi derfor bruke utlendingsforvaltningens begrep *tvungen uttransportering* (se også Øien & Bendixsen 2012).

Som tidligere nevnt har en stor andel av barna i denne rapporten bodd i Norge lenger enn tre år. For å vise til denne problemstillingen vil vi også bruke betegnelsen *lengeværende barn* (Meld. St. 27 (2011-2012); UNE 2013).

Metode og etikk

Mens medieoppmerksomheten har vært stor og det har blitt publisert en del bøker og rapporter om barn med avslag (Gellein et al. 2012; Skybak, Rackwitz & Bjune 2010), finnes det få kvalitative studier om hverdagen til medfølgende barn med avslag i Norge¹. Fafo har tidligere gjennomført en studie om levekår blant irregulære migranter i Oslo. Resultatene er formidlet i rapporten *No way in, no way out* (Øien & Sønsterudbråten 2011). Denne studien inkluderte intervju med et utvalg av barnefamilier og tok for seg hvordan de opplevde det å leve irregulært i Norge, og kom dermed indirekte inn på barnas livsverden. Studien tok imidlertid ikke eksplisitt for seg barneperspektivet. I dette forskningsprosjektet bygger vi videre på dette arbeidet, men ser nå først og fremst på hvordan barn opplever det å leve i Norge uten lovlig opphold. Vi har tatt som utgangspunkt at for å få innsikt i barnas perspektiver, handlinger og meninger trenger vi å snakke med barna selv. Derfor har vi i denne studien valgt å forstå irregulære og papirløse barn som sosiale og meningsskapende aktører som er aktivt deltakende i konstruksjonen av sitt eget sosiale liv (Christensen & James 2008). Avhengig av alder og bakgrunn har barn forskjellige sosiale kompetanser. I utviklingen av forskningsdesignet og i gjennomføringen av feltarbeidet valgte vi derfor å ta utgangspunkt i barnas kognitive og sosiale utvikling. Målet var å tilpasse forskningsmetodene slik at vi på best mulig måte fikk tilgang til barna og ga barna mulighet til å delta på egne premisser.

Studiens mål var å forsøke å forstå barnas opplevelser av sin egen virkelighet som barn med avslag på søknad om asyl i Norge. Vi var interessert i barnas egne perspektiver og hva som var viktig for dem (Freeman & Mathison 2009). Dette prosjektet er derfor et prosjekt om og med barn, hvor barn mellom 7 og 20 år var våre primære forskningsdeltakere. Det var imidlertid viktig for oss å anerkjenne at barn ikke er autonome. Som vi skal beskrive i flere kapitler, var barna vi jobbet med, i stor grad påvirket av og knyttet til familiene sine. For å kunne forstå barnas hverdag var vi derfor nødt til også å utforske barnas sosiale nettverk. Som Broch har argumentert: «Det å studere barn uten refe-

¹ Flere studier beskriver familier med avslag, men har ikke medfølgende barn som hovedfokus (se for eksempel Brekke 2012; Valenta et al. 2011; Winsvold & Engebrigtsen 2010; Øien og Sønsterudbråten 2011; Øien og Bendixsen 2012). Andre studier undersøker livssituasjonen til asylsøkerbarn. Disse studiene inkluderer til et visst grad også barn med avslag (se for eksempel Fladstad 1994 og 1998, Liden et al. 2011, Seeberg 2009)

ranse til voksen–barn-interaksjon betyr å ikke bry seg om viktige erfaringer barna har²» (Broch 2011:59). Vi valgte derfor å også gjennomføre intervju med barnas foreldre og andre viktige aktører rundt barna på mottak, som barneansvarlig og helsepersonale.

Studien er basert på kvalitative intervju med 24 voksne og 25 barn mellom 7 og 20 år fordelt på 16 familier. Alle familiene bodde på desentralisert mottak, og deres opphold og adresse var dermed kjent for de norske myndighetene, også for politiet, som ofte var i jevnlig kontakt med familiene. For å sikre våre forskningsdeltakere anonymitet har forfatteren besøkt fem mottak i to regioner i Norge. For å kunne kartlegge de strukturelle rammene rundt barnas liv på mottak gjennomførte hun også intervju med åtte mottaksansatte på alle mottakene hun besøkte, samt førte lengre samtaler med helsepersonellet i tre av de fem mottakene. De fleste intervju ble gjennomført på mottakene, hvor forfatteren oppholdt seg i opptil fire dager. Dersom familiene ønsket det, ble enkelte intervju gjennomført i familienes hjem. Dersom foreldrene ikke behersket godt nok norsk eller engelsk, ble intervjuet gjennomført med telefontolk.

Vi har i dette prosjektet ikke hatt tilgang til respondentenes sakspapirer fra UDI eller UNE. Vi er dermed ikke kjent med begrunnelsen for vedtaket og vil derfor ikke være i stand til å vurdere familiens påstand om urettmessig behandling og deres rettmessige krav om å få opphold i Norge.

Kvalitativ metode

Kvalitative intervju og deltakende observasjon er spesielt egnet til å utforske menneskers subjektive opplevelse av sin livssituasjon. Ved å gjennomføre narrative intervju ønsket vi å generere innsikt i erfaringene barn og deres foreldre hadde med å leve uten avklart oppholdsstatus. Vi ønsket å utforske hvordan barna opplevde seg selv og sin situasjon, og hvilke ønsker, drømmer og bekymringer de hadde.

Gjennom kvalitative intervju med foreldrene kartla vi rammene rundt barnas livssituasjon. Foreldrene informerte om asylsøkerprosessen og deres syn på barnas trivsel samt psykiske og fysiske helse. Foreldrene ble også bedt om å fortelle om deres opplevelser av egen omsorgsrolle og hvilke utfordringer de møter når det gjelder å være gode omsorgspersoner. Foreldrenes psykiske helse, sosiale nettverk, grad av integrering, bosituasjon med mer var sentrale tema her. En viktig forutsetning for å utforske barnas synspunkter og opplevelser var at vi på forhånd fikk beskjed om hvor mye barna visste om sin oppholdssituasjon og sin juridiske status i Norge. Vi ønsket ikke å gi barna informasjon om deres oppholdstillatelse som foresatte bevisst hadde valgt å

² Studying children generally without reference to child-adult interactions means disregarding important experiences.

holde skjult. Forfatteren forhørte seg derfor alltid med foreldrene om hvor mye barna hadde blitt fortalt, og om det var tema foreldrene ikke ønsket at hun skulle komme innpå i samtalen med barna. Forfatteren var imidlertid også klar over at foreldrene ikke nødvendigvis visste hvor mye barn hadde forstått, og ønsket derfor gjennom åpne spørsmål og diverse øvelser å gi barna muligheten til å formidle slik kunnskap til oss.

I samtalen med barna brukte vi derfor semistrukturerte intervju og andre etablerte forskningsmetoder fra barneforskningen (se: Christensen & James 2008; Corsaro 2005; Follesø 2011; Freeman & Mathison 2009; James 2001). I planleggingen av prosjektet var vi svært bevisst på at barn med avslag på sin asylsøknad som bor på mottak, er i en spesielt sårbar situasjon. Vi ønsket derfor å bryte ned maktubalansen som eksisterte mellom oss ved at vi på den ene siden er voksne forskere med kontakt med både UDI, mottaksledelsen og Redd Barna, og at de på sin side er barn som lever på mottak uten oppholdstillatelse. Forfatteren forklarte derfor veldig tydelig at vår forskning ikke ville ha noen direkte betydning for deres sak med UDI/UNE. Hun var nøye på å sikre seg at barna forsto hva et forskningsprosjekt som dette innebar, og at deres og deres foreldres utsagn ville bli anonymisert før vi skrev om dem i rapporten.

Av etiske grunner var vi bevisst på å ikke spørre etter barnas opplevelser fra hjemlandet og flukt, men konsentrerte oss heller hovedsakelig om barnas liv her i Norge. Målet var å kartlegge barnas hverdag og sosiale omgangskrets og identifisere personer som spiller en viktig rolle for barna. Kartleggingen ble tilpasset barnas alder. Med de yngre barna brukte vi relasjonskart og beslutningskart. Ved å visualisere hvem som var av betydning i barnas liv, og hvem som tok viktige beslutninger, ønsket vi å gi barna en mulighet til å utdype og fortelle om hverdagen. Videre utfordret vi barna til å fortelle om sine ønsker, drømmer og opplevelser knyttet til asylsøkerliv.

Etiske og metodiske utfordringer

Tidligere forskning om enslige mindreårige har brukt fotografering som uttrykksform. Barna fikk da et kamera og beskjed om å ta bilder ut fra et spesielt tema (Lidén et al. 2013). Bildene ble i et senere møte utgangspunktet for et narrativt intervju. Også i dette prosjektet ønsket vi å gi barna mulighet til å velge mellom forskjellige uttrykksmåter. Barna fikk derfor velge mellom fotografi, maling og dagbok. Det viste seg imidlertid at det å skulle dokumentere sin hverdag på en slik måte kunne virket truende for de barna vi møtte. Vi hadde ikke tatt høyde for forskjellen mellom enslige mindreårige, hvor slike metoder hadde vist seg å ha stor suksess, og medfølgende barn. Medfølgende barn har vokst opp med viten om at uoverensstemmelser i migrasjonshistorien kan sette troverdigheten til asylsøkerfamilien i fare og dermed definere deres framtidige oppholdsstatus. Som det kommer fram i stortingsmeldingen «Barn på flukt», har det å høre barnas

historie og asylforklaring ikke som formål å avdekke eventuelle uoverensstemmelser ved foreldrenes forklaring. Men «dersom det likevel fremkommer opplysninger i samtalen med barnet som undergraver foreldrenes asylforklaring [...], må dette eventuelt følges opp med grundigere undersøkelser i foreldrenes sak» (Meld. St. 27 (2011-2012):36)³. For de fleste barna var forskeren en fremmed som ikke hadde oppnådd den ønskede fortroligheten man kan oppnå gjennom et langvarig feltarbeid. Vi hadde kommet i kontakt med familiene og barna via mottaket, og flere av samtalen fant sted på mottaket – dels fordi mottaket ønsket det slik, dels fordi foreldrene foretrakk det. Det ble fort tydelig at flere av barna strevde ved å holde «tunga rett i munn» og uttrykte stor utrygghet ved å selv måtte vurdere hva slags informasjon de ville dele med forskeren, og hvilke konsekvenser det kunne ha for dem og deres familie. Det ble derfor tidlig klart at vi ville la foreldrene og barna fritt være til stede i hverandres intervju. De fleste av de eldre barna valgte å snakke alene med forskeren, mens nesten alle barn under tolv år pratet med meg i sine foreldres nærvær. Videre ønsket de fleste av barna ikke å ta i bruk fotografering eller tegning, men heller gjennomføre et «vanlig» narrativt intervju.

Vi var klar over at foreldrenes nærvær ville prege innholdet i samtalen vi førte med barna, og at gitt dette metodiske oppsettet ville visse tema, for eksempel barnas hemmeligheter, ikke komme med. Vi vurderte det som viktigere å kunne ivareta barna på en best mulig måte. I etterkant ble det også klart at innholdet i intervjuene med og uten foreldre ikke var særlig forskjellig. I noen få tilfeller hvor foreldrene var til stede ved intervjuene med barna, var vi nødt til å bruke telefontolk for å gi foreldrene mulighet til å følge samtalen. Dette viste seg å være svært uheldig for intervjusituasjonen. Barna var uvant med dette, og intervjuene ga veldig lite utbytte.

Prosjektet er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) og har også blitt diskutert med NESH, som anbefalte å gjennomføre prosjektet. På grunnlag av disse to uttalelsene har UDI gitt tillatelse til å gjennomføre intervju på mottak og bistått med en oversikt over mottak med beboere i målgruppen.

³ Se også Prop. 141 L (Prop.141 L, 2010-2011) Kapittel 2.5

De politiske rammene

Mye av den offentlige diskusjonen rundt situasjonen til lengeværende irregulære barn har handlet om den ambivalente statusen til og behandlingen av asylsøkerbarn generelt. Asylsøkerbarn faller både i kategorien «barn» og i kategorien «asylsøker». Mens barndomsdiskursen er knyttet til særskilte og individuelle rettigheter, er kategorien «asylsøker» forbundet med en kontrollpolitikk overfor et kollektiv av personer (Vitus & Lidén 2010). Med utgangspunkt i «barnet» har flere forskere og aktivister kritisert utlendingsmyndighetene i å bryte barnekonvensjonen og FN-anbefalingene om lengeværende barn i Norge (NOAS 2013a). Utlendingsmyndighetene er beskyldt for å bruke for lang tid på saksbehandling, selve saksbehandlingsgangen blir kritisert, og avgjørelsene fra både UNE og UDI blir satt spørsmålsteget til. Utlendingsmyndighetene har derimot understreket at mye av ansvaret for barnas situasjon påhviler deres foreldre som har brutt utreiseplikten og blitt værende illegalt i Norge. De viser til at økningen i antallet lengeværende barn ikke skyldes lange saksbehandlingsforløp, men er en «delvis konsekvens av at det store antallet asylsøkere som kom i 2009, og som nå har oppholdt seg lenger i Norge, og at mange av disse ikke forlater mottakene» (UDI 2013). I denne delen ønsker vi å gi en kort oversikt over den politiske diskursen samt en gjennomgang av de viktigste lovene og konvensjonene som politikken på dette området bygger på.

Lover og internasjonale konvensjoner knyttet til asyl

Regjeringen vedkjenner at de har å forholde seg til FNs barnekonvensjonen og at det å bo mange år i Norge uten oppholdstillatelse kan ramme barn og unge sterkt. Barns tilknytning til Norge er av særlig betydning når norske myndigheter vurderer om et barn og dets familie skal innvilges oppholdstillatelse av humanitære grunner. Samtidig kan disse sakene reise vanskelige dilemmaer, især knyttet til avveininger mot innvandringsregulerende hensyn, som ofte kan gjøre seg gjeldende når personer har oppholdt seg i Norge etter endelig avslag. Det vil imidlertid uansett være slik at jo større betydning avgjørelsen om oppholdstillatelse har for barnets situasjon, desto mer skal det til for å legge vekt på innvandringsregulerende hensyn. (Meld. St. 27 (2011-2012))

Norsk politikk er regulert av både nasjonale og internasjonale lover og reguleringer. Det er spesielt Genève's flyktningskonvensjon og FNs barnekonvensjon som legger føringer for norsk asylpolitikk. *Flyktningskonvensjonen* regulerer hvem som skal anerkjennes som flyktning. Enhver person som:

med rette frykter for forfølgelse på grunn av rase, religion, nasjonalitet, medlemskap i en spesiell sosial gruppe eller på grunn av politisk oppfatning, befinner seg utenfor det land han er borger av, og er ute av stand til, eller, på grunn av slik frykt, er uvillig til å påberope seg dette lands beskyttelse; eller som er statsløs og på grunn av slike begivenheter befinner seg utenfor det land hvor han har sin vanlige bopel, og som er ute av stand til eller, på grunn av slik frykt uvillig til, å vende tilbake dit (Flyktningkonvensjonen art. 1A).

I tillegg til Flyktningkonvensjonen legger *Den europeiske menneskerettighetskonvensjon* videre føringer for når og under hvilke betingelser avviste asylsøkere kan returneres til hjemlandet. Dette har også blitt lovfestet i norsk utlendingslov:

Utlending må ikke i medhold av loven sendes til noe område der utlendingen kan frykte forfølgelse som kan begrunne anerkjennelse som flyktning eller ikke vil være trygg mot å bli sendt videre til slikt område. Tilsvarende vern skal gjelde utlending som av liknende grunner som angitt i flyktningdefinisjonen står i en nærliggende fare for å miste livet eller bli utsatt for en umenneskelig behandling. [...] Vernet etter første ledd gjelder ikke utlending som med rimelig grunn anses som en fare for rikets sikkerhet, eller som har fått endelig dom for en særlig alvorlig forbrytelse, og som av denne grunn utgjør en fare for samfunnet. (Utlendingsloven § 15-1 og 15-3)

Norge ratifiserte FNs *barnekonvensjon* i 1999 og inkorporerte den i norsk rett gjennom menneskerettsloven i 2003. Norge har dermed lovfestet at alle barn i Norge skal ha samme rett til utdanning, medvirkning og deltakelse, til et godt liv og til å bli sett, hørt og respektert (se Prop. 51 L (2010-2011)). Videre legges det til grunn at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer (Meld. St. 27 (2011-2012)).

Stortingsmeldingen «Barn på flukt» (2011–2012) har som mål å «først og fremst gi en oversikt over regelverket, praksis og den politikken som føres, og å fremheve særskilte utfordringer og dilemmaer. [...] Meldingen synliggjør hvilke områder Regjeringen ønsker å prioritere når det gjelder barn på flukt og fremhever noen tiltak» (s. 7). Til tross for at stortingsmeldingen ikke har lovgivende kraft og dermed ikke kan påvirke utlendingsmyndighetene direkte, har meldingen kommet med en del tiltak for å bedre situasjonen til legeværende barn. Blant annet har stortingsmeldingen pekt på behov for raskere saksbehandling, mer barnefaglig kompetanse i utlendingsforvaltningen og større vektlegging av hensynet til barnet.

En rapport fra UNE (2013) viser at utlendingsmyndighetene har tilpasset rutinene og avgjørelsene til anmodningene som kom i «Barn på flukt»-meldingen. «Stortings-

meldingen innebar ingen endringer av lov, eller forskriftsbestemmelsene som gjelder denne type saker, men meldingen gir føringer for hvordan UDI og UNE skal anvende utlendingsforskriften § 8-5 om at hensynet til barns tilknytning skal tillegges særlig vekt når vi vurderer om det foreligger sterke menneskelige hensyn etter utlendingsloven § 38. Meldingen tydeliggjør et skille mellom tungtveiende og mindre tungtveiende innvandringsregulerende hensyn.» (UNE 2013:19)

Barnets beste eller innvandringsregulerende hensyn?

Barnets beste og «et spesielt fokus på barn» er et gjennomgående slagord i dagens migrasjonspolitik. En gjennomgang av tidligere arbeider på asylfeltet viser at disse slagordene har vært viktige og sentrale innen asylpolitikken så lenge som de siste 10–15 år, hva som ligger i begrepet, er imidlertid fortsatt uklart og tvetydig (Seeberg 2009). I det følgende vil vi legge fram forskjellige standpunkter i den pågående debatten.

Foreldrene til de lengeværende barna vi har snakket med, har vært svært opptatt av regjeringens løfte om å legge vekt på barnets beste. De fleste foreldrene mente at det beste for deres barn ville være å få opphold. Foreldrene ga uttrykk for stor frustrasjon over at utlendingsmyndighetene ikke tilrettela for det de opplevde som det beste for deres barn:

Det betyr sikkert ingenting at mine barn har bodd så lenge i Norge. Fordi hvis du bor elleve år og du får avslag etter avslag, betyr det de ikke tar hensyn til barna. Og så sier de «ja, Norge har barnas rettighet». Det har de ikke. Hvis de hadde rettigheter for barn, så skulle de tenke på barn som har vært her i elleve år, og som er akkurat som norske barn. De er som norske barn.

Du kan spørre asylmottaket, du kan spørre naboen min. Du kan spørre skolen deres. UDI burde gjøre slik. De burde undersøke og se om barna er integrert eller ikke.[...] Men det gjør det ikke. De bare sitter på kontoret og skriver nei, nei, nei etter nei. De vet ingenting om barna. Så jeg tror ikke mer på rettigheter lenger. (Mor fra Libanon)

Familiene brukte en liknende diskurs som frivillige organisasjoner innenfor asylfeltet gjør. Her ble hensynet til barnet og barnets beste tett knyttet til barnas tilknytning til riket.

Frivillige organisasjoner innenfor asylfeltet har krevd en klarere definisjon av barnets beste og av når «tilknytning til riket» veier tyngre enn «innvandringsregulerende hensyn». Redd Barna, for eksempel, krever at vektleggingen av ulike hensyn skal skje i samsvar med FNs barnekonvensjon, og at alle elementer som inngår i vurderingen, er eksplisitt beskrevet i enkeltvedtaket. Videre påpeker Redd Barna at barnets beste er en individuell vurdering i hver enkelt sak. Det hevdes at regjeringen fortsatt legger

større vekt på årsaken til at barnet er i landet, nemlig at foreldrene ikke har rettet seg etter et endelig avslag på asylsøknaden og dermed oppholdt seg ulovlig i Norge. Dette anser Redd Barna som svært problematisk (Redd Barna 2012). Med utgangspunkt i en barndomsdiskurs hevder også NOAS at «å 'straffe' barna for foreldrenes handlinger [...] strider imot Barnekonvensjonens prinsipp om at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved all myndighetsforvaltning» (NOAS). NOAS hevder at barnets beste bør være opphold, og at regjeringen bør sikre likebehandling og større grad av forutsigbarhet ved å fastsette en hovedregel der man dersom man har bodd her mer enn tre år får oppholdstillatelse (NOAS 2013a).

Stortingsmeldingen gir derimot en advarsel mot å sette en fast generell tidsgrense for når man alltid skal gi oppholdstillatelse: «det ville sende uheldige og motstridende signaler hvis det innføres faste ordninger for at oppholdstillatelse skal gis etter et visst antall år i Norge» (Meld. St. 27 (2011-2012)). Som det kommer fram flere steder i «Barn på flukt»-meldingen, er barnets beste ikke nødvendigvis opphold, men heller en rask saksbehandling og dermed rask avklaring av oppholdsstatus. «For å sikre at barn ikke blir værende lenge i Norge uten oppholdstillatelse, er det avgjørende at asylsøknader blir behandlet raskt, og at de som får endelig avslag, enten reiser hjem frivillig eller blir uttransportert snarest mulig etter avslag». (Meld. St. 27 (2011-2012):11). Utlendingsmyndighetene viser videre til at ansvaret for de lengeværende barna ikke nødvendigvis ligger hos regjeringen og myndighetene, men at det først og fremst er foreldrene som er ansvarlige for barnas vanskelige situasjon. Ikke minst spiller foreldrene en aktiv rolle ved å trenere iverksettelsen av tvungen retur: «De fleste foreldrene har ikke aktivt samarbeidet om retur (og dermed ikke blitt ansett som reelt ureturnerbare). Foreldrene har her ikke aktivt motarbeidet retur ved å gå i skjul, men har heller ikke gjort det som er nødvendig for å kunne reise til hjemlandet eller for at politiet skal bli i stand til å iverksette vedtaket» (UNE 2013:22).

Som det blir tydelig gjennom flere eksempler i denne rapporten, ser de fleste lengeværende familier med avslag fortsatt muligheter og har dermed håp om å kunne få et positivt vedtak til slutt. Foreldrene er klar over at de dermed utsetter barna sine for en stor belastning. Men med framtiden til sine barn i tankene ser foreldrene seg ute av stand til å ikke ta i bruk alle anke- og klagemulighetene det norske asylsystemet tilbyr dem. Flere av familiene etterlyste derfor et asylsystem med en raskere saksbehandling (her forstått inklusive alle klage- og ankemuligheter, som kunne drøye den reelle søknadsprosessen over mange år) og en hurtig og tydelig avklaring på deres status.

Hvorfor er et barn som er asylsøker, ikke kun her i tre måneder, seks måneder, men er her for tre år? [...] Det er et stort problem for familier som kommer fra en veldig dårlig situasjon fra Afghanistan, Irak eller fra andre land der familier kommer fra. Hvis de bare fikk tre måneder [opphold], og så var de ferdig [med saksbehandlingen]. Hvorfor får jeg avslag og bor i mottak? Hvorfor gir de meg tid? Hvis de ikke stoler på meg, må de arrestere meg. Send meg ut, ferdig. Hvis de ikke har menneskeret-

tigheter, ikke stoler på meg, ikke tenker på meg, da må de sende meg ut. Og hvis jeg dør, eller barna mine dør, så får de ikke tenke på det, da! Men jeg er her i tre år. Jeg lærer norsk, mine barn lærer om norsk kultur og om andre ting. De glemmer sin kultur, sin familie, de glemmer alle ting. Hvordan kan de trives i Afghanistan? (Far fra Afghanistan)

Den afghanske faren peker her på en veldig vanskelig, men viktig problemstilling, som også utgjør kjernen i debatten rundt lengeværende barn og barnets beste. Bidrar tilbudene og mulighetene familier med avslag får, til å forbedre barnas og familiens nåværende og framtidige livssituasjon, eller bidrar de heller til å forverre barnas situasjon på lengre sikt? Det neste kapitlet vil kartlegge noen av disse mulighetene og tilbudene samt redegjøre for hvordan de strukturelle rammene påvirker barnas hverdag.

De strukturelle rammene

For å forstå hverdagen til barna med avslag er det viktig å ha en idé om de strukturelle rammene barna beveger seg innenfor. Hva er det barna må forholde seg til? Hva er rammene og konteksten som barna lever i, og som utgjør handlingsrommet deres? I denne delen vil vi derfor foreta en gjennomgang av det vi anser som de viktigste strukturelle rammene, for eksempel mottaksdrift, økonomi og boforhold, som påvirker hverdagen til barn med avslag.

Skoleplikt for alle?

De fleste av våre respondenter hadde gode opplevelser med å gå på skolen. Alle barna var godt integrert og hadde tett kontakt med sine klassekamerater. Flere av barna vi snakket med, påpekte også at det å kunne gå på skolen var en velkommen avveksling til og avledning fra den ellers vanskelige og usikre hverdagen. På skolen og sammen med venner kunne barna glemme alt det vanskelige. Den sosiale omgangen med jevnaldrende var videre betydningsfull for barnas språkutvikling og psykiske helse (NOU 2010:7).

Ifølge opplæringsloven § 2-1 har alle barn i Norge rett og plikt til grunnskoleopplæring. Det vil si at alle barn skal få muligheten til å fullføre ungdomsskolen. Denne retten gjelder også for barn som har kommet til Norge etter de har fylt 16 år, men som ikke har fullført grunnskoleopplæringen i hjemlandet sitt. Det har ingen betydning om oppholdet i Norge er lovlig eller ulovlig. Alle våre respondenter som var i grunnskolealder, hadde derfor mulighet til å gå på skolen. Til nå har asylsøkerbarn ikke hatt automatisk rett til videregående utdanning, men det er opp til hver enkelt fylkeskommune å avgjøre hvorvidt asylsøkende barn skal tilbys denne muligheten (NOU 2011: 10).

«Det er eit vilkår for inntak til vidaregåande opplæring at søkjaren har lovleg opphald i landet. Søklarar som oppheld seg i landet i påvente av vedtak om opphaldsløyve, har ikkje rett til inntak til vidaregåande opplæring. Mindreårige asylsøklarar kan likevel takas inn til vidaregåande opplæring i påvente av vedtak om opphaldsløyve, men har ikkje rett til å fullføre skuleåret dersom dei får avslag på søknaden om opphaldsløyve.» (Opplæringsloven § 6-9).

I oktober 2013 sendte regjeringen et forslag om rett til opplæring for asylsøkere i alderen 16–18 år til høring. Regjeringen foreslår at tilskuddet utvides til å omfatte videregående opplæring, og at det bevilges 15,4 millioner kroner for å dekke merkostnader ved dette. Retten forespeiles innført fra høsten 2014. Det er ikke spesifisert om forslaget da vil gjelde asylsøkere med avslag.

Liden et al. (2011) viser at det er svært ulik praksis for hvordan fylkeskommunene fortolker opplæringsloven, og dermed hvordan de har lagt til rette for asylsøkende ungdom. Dette ble også tydelig i vår forskning. Noen ungdommer med avslag hadde fått mulighet til å besøke og fullføre videregående skole, mens andre ungdommer hadde blitt utelukket fra dette tilbudet. Forskjellene i tilbudet var ikke kun avhengige av fylkeskommunen, men det varierte også hvilken praksis det var på de videregående skolene innenfor samme kommune. Hva de baserer denne ulike praksisen på, er vanskelig å slå fast. Ifølge Liden et al. (2011) kunne videregående skoler søke en egen tilskuddsordning når de valgte å gi et undervisningstilbud til asylsøkere over 16 år. IMDi, UDI og regjeringen kunne ikke svare oss på om denne tilskuddsordningen fortsatt eksisterer. Ut fra informasjonen fra IMDi og de mottaksansatte vi intervjuet, virker det heller slik at noen videregående skoler tok inn barn med avslag til tross for deres manglende rett til utdanning, noen på grunn av mangel av kunnskap om barnas oppholdsstatus, andre på grunn av en humanitær tankegang.

Var skolegang viktig for barn i grunnskolealderen, så ble betydningen skole har for integrering og for psykisk velvære enda mer tydelig for denne aldersgruppen. Noen av ungdommene som hadde mistet skoleplassen sin, hadde utviklet til dels store psyko-somatiske problemer. Ved å ikke lenger få tilgang til utdanning hadde disse ungdommene mistet et viktig sosialt nettverk. Mens de tidligere vennene deres fortsatte utdanningen og hadde et framtidshåp, var ungdommene med avslag blitt passivisert på lik linje med foreldrene sine, som hadde mistet retten til norsk kurs og arbeidstillatelse med det endelige avslaget.

I et intervju med en familie fra Afghanistan ble bekymringen for den eldste gutten på 19 år veldig tydelig. Familien hadde tre sønner på respektive 11, 18 og 19 år. Familien hadde tidligere flyktet til Iran, hvor de hadde bodd illegalt i mer enn ti år. De to yngste barna deres ble født der. Familien ble tvangsreturnert til Afghanistan og flyktet derfra til Norge. På sitt tidligere bosted i Norge hadde alle de tre sønnene hatt mulighet til å gå på skolen. For et år siden måtte de flytte til en ny kommune og et nytt mottak. I den nye kommunen fikk ikke de to eldste sønnene tilgang til videre utdanning. Flytteprosessen hadde vært en stor belastning for hele familien. Alle hadde måttet forlate gode venner og et trygt sosialt nettverk. I min samtale med den yngste av sønnene forteller han om hverdagen med mange skolebytter og behovet for å starte på nytt:

Forsker: Hvordan var det for deg å komme hit?

Gutt (11 år): Litt dårlig. Men så var det bra.

Forsker: Hva var det som var dårlig?

Gutt (11 år): At vi måtte flytte. Og da var alle vennene vekke. Og da måtte jeg begynne et helt nytt liv, en helt nytt skole. [...] Men når vi har byttet til [det nåværende bostedet], syntes vi det var mye dårligere. Men så fant vi at det var gøy. Litte grann.

Forsker: Hva er det som har gjort at det har blitt litt bedre da?

Gutt (11 år): Ja, fordi jeg har venner. Men ikke for broren min. Ikke for brødrene mine. For de synes ikke det er så morsomt, så gøy, for de har ikke noen venner. For den store broren min, han gikk på videregående som ligger et helt annen sted, vet ikke hvor den ligger. Og derfor kjenner han ingenting i [det nåværende bostedet].

I den nye kommunen fikk ikke de to eldste sønnene tilgang til videre utdanning. Dette førte til store belastninger for guttene, og den eldste sønnen hadde utviklet psykosomatiske problemer. Min samtalepartner var svært bekymret for storebroren sin. Hans største ønske, etter at familien skulle få opphold, var da derfor også at broren endelig skulle få det bra igjen:

Gutt (11 år): [Mitt største ønske er] å få et positiv vedtak. Og broren, at han går på skolen og blir kjent med noen. Og at det får han til å bli bedre, til å føle seg bedre.

Forsker: Har han det ikke bra?

Gutt (11 år): Nei.

Forsker: Hvordan er han når han ikke har det bra, da?

Gutt (11 år): Vet ikke. Han kan jo ikke snakke norsk. Derfor hadde han bare persiske venner.

Forsker: Har dere kontakt med andre familier som snakker persisk?

Gutt (11 år): Ikke så mye.

Forsker: Så han har ikke så mye kontakt der heller?

Gutt (11 år): Nei.

Forsker: Hva gjør han hele dagen, da?

Gutt (11 år): Jeg vet ikke. Han spiller pc. Det er det eneste han kan gjøre, for han sliter veldig. Han kjeder seg. Han ser på film, skumle filmer.

Også foreldrene var bekymret for den eldste sønnen sin. Heller ikke i Iran hadde han ikke hatt mulighet til å gå på skolen. Han hadde derfor verken lært dari, familiens opprinnelige språk, eller farsi, Irans hovedspråk, ordentlig. Etter at de hadde flyttet til Norge, hadde den eldste sønnen kun gått på skole i kort tid og var nå utelukket for videre utdanning.

Far: Den eldste sønnen min er nitten år gammel. Han går ikke på skole. Han sitter sammen med oss hjemme. Og på grunn av mye stress og depresjon fikk han magesår.

[...] når vi var i Iran, på grunn av at vi ikke hadde tillatelse, hadde barna ikke lov til å gå på skolen. Derfor har de ikke lært sitt morsmål. Og nå har vi den samme situasjonen her også. Den eldste sønnen min som er over atten år, har ikke lov til å fortsette på sin utdanning før vi får opphold. [...]

Forsker: Hvordan reagerer sønnen din på at han ikke får lov til å fortsette på skolen?

Far: Selvfølgelig blir han veldig sint og lei seg. Det tenker han også mye på. At når barna skal gå tilbake eller reise tilbake, så har de ikke mulighet til å fortsette, og det stresser dem. Den eldste sønnen min som har fått magesår, han tenker mye på disse tingene.

Foreldrene ga klart uttrykk for at utdanning er en viktig faktor for å sosialisere barna inn i det norske samfunnet. Frafall fra skolen og tap av det tidligere sosiale nettverket ville ikke bare forverre sønnens psykiske helse. De fryktet også at mangelen på framtidssikter i verste fall kunne lede til at sønnen ville havne i et dårlig miljø:

Vi er veldig bekymret for de to eldste barna som er i en veldig viktig aldersgruppe. Det kommer til enten å bli tyver og kriminelle, eller de kommer til å studere videre og bli ingeniør. Det er i en slik alders at vi skal passe på. Men vi blir veldig lei oss når vi ikke kan gjøre noen ting for dem. Det er cirka to år siden vi fikk beskjed om å forlate landet. Det er litt vanskelig for oss å gjøre det nå. Hvis vi fikk den beskjeden for fem år eller for fire år siden, da hadde vi kanskje dratt et annet sted for å søke, slik at barna kunne begynne på skole der. Men vi tror at det er helt for sent for oss. (Mor fra Afghanistan)

Den siste uttalelse fører oss tilbake til den ovennevnte diskusjonen om barnets beste og innvandringsregulerende hensyn. I vurderinger om barn har opparbeidet seg en god nok tilknytning til riket for å ha rett til opphold på humanitært grunnlag, blir skolegang hyppig trukket fram. I tidligere regjeringsdokumenter og retningslinjer fra UDI og UNE har utdanning vært tett knyttet til barnas evne til integrasjon og dermed til å knytte seg til det norske samfunnet. Det har vært en del oppmerksomhet rettet mot at barn under skolealder dermed har blitt ekskludert fra vurderingen om å ha tilknytning til riket (NOAS; Seeberg 2009). Den offisielle forklaringen på at disse barna ikke har blitt vurdert, har vært at barn under skolealder er nærmere knyttet til sine foreldre. Det har derimot ikke vært noe nevneverdig søkelys på ungdom og unge voksne som ikke har rett til videregående utdanning (Sletten & Engebriksen 2011; Valenta 2008). I det ovennevnte eksemplet hadde den eldste sønnen ikke mulighet til å fortsette sin utdanning etter siste året på grunnskolen. Manglende tilgang til videregående skole og dermed manglende muligheter til å lære norsk og ikke minst til å skape seg et sosialt nettverk i det norske samfunnet gjør det vanskelig for ham å kunne vise til en sterk tilknytning til riket.

Skolegang og utdanning gir håp og et framtidsperspektiv. Som ovennevnte eksempler viser, kan mangel på utdanningsmuligheter føre til store psykiske belastninger. Forslaget om å utvide utdanningstilbudet for asylsøkere også til videregående skole kan derfor være et viktig tiltak for å ivareta ungdommenes psykiske helse. For mange foreldre vil barnets fortsatte skolegang være en viktig årsak til å utsette hjemreise lengst mulig etter endelig avslag. Men en mulighet til å avslutte videregående utdanningen gir et framtidsperspektiv, om det så handler om å forberede ungdommen til et liv i Norge eller til å forbedre muligheten til (re)integrasjon i familiens hjemland (se også Sønsterudbråten 2010).

Mottaksdrift

I det ovennevnte eksemplet blir det også vist til utfordringen med å måtte flytte flere ganger. Dette er en utfordring tett knyttet til mottaksdrift og boforhold. Her vil vi først gi en oversikt over diverse mottakstyper og driftsoperatører, for så å gå inn på hvordan den nåværende konkurranseutsettingen av mottaksdrift påvirker mottaksdriften og arbeidsvilkårene til de mottaksansatte. Vi vil også redegjøre for konsekvenser dagens mottaks- og anbudssystem har for beboerne, og her spesielt for lengeværende barn med avslag.

Ved ankomst blir asylsøkeren plassert på et transittmottak. I løpet av oppholdet blir asylsøkeren registrert av politiet og intervjuet av UDI. I denne perioden blir det gjennomført obligatoriske helseundersøkelser, blant annet en tuberkulosesjekk. Transittmottak er ment som et kortvarig botilbud og ikke som et sted hvor barn og ungdom skal tilbringe oppveksten sin. «Standarden er nøktern av bl.a. innvandringsregulerende hensyn. Livet og tilbudet i mottak skal ikke være så attraktivt at det kan friste til å søke om asyl av den grunn alene. På den andre side må det være forsvarlig og godt nok til å oppfylle bl.a. barnekonvensjonenes prinsipper.» (UDI 2006)

Asylsøkeren blir så plassert på et ordinært mottak, hvor vedkommende kan bo mens søknaden er til behandling. Ifølge UDI skal ordinære mottak være et «mest mulig normalt bosted for personer i en anormal livssituasjon. Personalet skal legge til rette for at beboerne i størst mulig grad skal greie seg selv og ha en meningsfylt hverdag.»⁴ Også disse mottak skal være «et nøkternt, men forsvarlig innkvarteringstilbud som sikrer beboernes grunnleggende behov og den enkeltes behov for trygghet.» (UDI rundskriv RS 2008-031)

Enslige mindreårige mellom 15 og 18 år bor i egne transittmottak som er tilpasset deres alder og særskilte behov. Senere får enslige mindreårige asylsøkere tilbud om å

⁴ <http://www.udi.no/Sentrale-tema/Asylmottak/Ulike-botilbud-i-asylmottakene>

bo på egne mottak eller avdelinger som drives etter egne faglige retningslinjer, som er døgnbemannet, og som har flere ansatte enn ordinære mottak.

I Norge blir asylmottak drevet som næring. Driftsoperatørene kan være private selskaper, enkeltmannsforetak, kommuner, stiftelser og (humanitære) organisasjoner. Vi besøkte to kommunale mottak, et mottak drevet av en humanitær organisasjon, et drevet av en stiftelse og et drevet av et privat selskap. UDI bruker offentlige konkurranseutlysninger med etterfølgende forhandlinger for å etablere nye asylmottak. Vanligvis signeres kontrakt for en treårig driftsperiode med opsjonsmulighet for ytterligere tre år. På grunn av svært varierende behov for mottaksplasser har UDI mulighet til å legge ned mottak med tre måneders varsel.

Anbudsrunder og de ansattes arbeidsvilkår

Flere mottaksansatte opplevde anbudsrunderne og den usikre mottaksdriften med kontinuerlige kutt som resultat som uheldig. Blant annet viste flere av de ansatte vi har snakket med, til en svært usikker arbeidssituasjon:

Anbudssystemet gjør at mottak må presse ned prisen så langt som mulig. I realiteten betyr det at mottakene får færre og færre ansatte, færre tilbud og at de store bedriftene vinner. Konkurransesettingen er [en] stor grunn for at det å bo og jobbe på mottak er veldig vanskelig og dårlig. [...] På grunn av anbudssystemet er det også veldig lave lønninger. Det påvirker selvfølgelig kompetansen til de ansatte, også der det er kommunen som driver mottaket. De ansatte har et stort ansvar, og de burde ha kompetanse om helse og kommunikasjon. (Mottaksansatt)

Den mottaksansatte forteller videre at mottaket har tre ansatte med utdanning i antropologi på bachelornivå. I tillegg har flere mottaksansatte realkompetanse, det vil si at de selv har vært asylsøkere i sin tid. Ingen av de ansatte har sosialpedagogisk eller en annen relevant utdanning. I flere av rapportene om tilsyn/etterkontroll gjennomført av UDI på diverse statlige mottak viser det seg at utdanningsnivået blant de mottaksansatte var lavere enn det som er påkrevd av UDIs retningslinjer for mottaksdrift⁵. De ansatte vi snakket med, knyttet det lave kompetansenivået til måten mottak drives på i dag. Blant annet så de mottakets behov for å kutte utgifter der det var mulig, som veldig uheldig både for de ansattes kompetansenivå og for deres arbeidsvilkår.

Samtidig som kompetansenivået og lønningene ble oppfattet som for lave, viste det seg også at flere mottak slet med kutt i antall ansatte og dermed med en overbelastning av de ansatte som ble igjen, i form av at færre ansatte måtte gjøre samme mengden

⁵ Se UDIs tilsynsrapporter <http://www.udi.no/Sentrale-tema/Asylmottak/Ansvar-og-roller-i-mottakssystemet/UDIs-tilsynsansvar-for-mottak/Tilsynsrapporter-2011/>

arbeidsoppgaver. De ansatte opplevde at denne nedbemanningen påvirket mulighetene til å utføre arbeidet sitt på en tilfredsstillende måte. På ett mottak hadde den barneansvarlige fire andre arbeidsområder å dekke. Et av disse områdene var å koordinere retursamtaler, en oppgave som var øremerket med en 50 prosent stilling. Tiden han fikk til barn og barnefamilier, var derfor sterkt begrenset.

Når en begynner å gå inn i en familie, så ser en mer av de tingene som er utenfor enn den høflige overflaten. Jeg er ikke i tvil om at det arbeidet kan gjøres veldig mye bedre, men det er ikke noe, hva skal jeg si, øremerket stillingsprosent definert, annet enn at det skal være en barnefaglig kompetanse på mottaket. Det er ingenting som er skissert om hva som er forventet ut av den rollen.

Jo mer en går inn i enkeltpersoner og enkeltfamilier, jo mer ser en at det er behov for oppfølging. [...] Men med så lite tid som vi har, er det eneste vi kan gjøre, brannslukking. Vi har ingen mulighet til å følge opp familiene og jobbe med tilpassede tiltak som vi burde. (Barneansvarlig mottaksansatt)

Vedkommende barneansvarlige fortalte at flere av de familiene han hadde ansvaret for, slet med psykiske problemer. Han mente derfor at han burde tilbringe mye mer tid hos de enkelte familiene for å forsikre seg om at omsorgssituasjonen var på et forsvarlig nivå. Han prøvde å bøte på tidsmangelen og dermed den utilfredsstillende oppfølgingen av barnefamiliene gjennom et solid samarbeid med de andre aktørene rundt barna og barnefamiliene. Her ble det spesielt lagt vekt på å avdekke problemer innad i familiene.

Det er veldig tett dialog med skolen i forhold til oppmøte og om det er noen elever som er blitt tatt ut av timen fordi at mor skal handle og de passe på de mindre barna. Om det har vært to eller tre dager sammenhengende at noen ikke har kommet på skolen, så er det ut og inn i familien og så prøve å fange opp hva dette er for noe. (Barneansvarlig mottaksansatt)

Mottak kutter i antall ansatte, de ansattes kompetanse og i lønninger. Videre ser flere mottak seg nødt til å kutte i boligstandard og ikke minst i aktivitetstilbudene beboerne får. Hvor og på hvilken måte mottakene velger å redusere utgiftene, er derimot svært forskjellig. Spesielt aktivitetstilbudet til beboerne er en utgiftspost som blir håndtert veldig ulikt og kan gi en pekepinn om mottakets prioriteringer. Blant annet hadde noen mottak mulighet til å betale for opptil to fritidsaktiviteter per barn, mens andre mottak kun så seg i stand til å dekke halvparten av kostnadene til barnas fritidsaktiviteter. Videre hadde mottakene svært ulike aktivitetstilbud for ungdommer og for barn under skolealder. At dette ikke ga barna på de forskjellige mottakene de samme mulighetene til å utfolde seg i fritiden sin og til å være aktive på forskjellige arenaer, er uten tvil. Flere mottaksledere fortalte videre at de hadde måttet kutte ned på antallet fellesaktiviteter arrangert gjennom mottaket på grunn av mottakets vanskelige økonomiske situasjon.

For å opprettholde et forsvarlig aktivitetstilbud samarbeidet flere mottak med frivillige organisasjoner i kommunen. Redd Barna og Røde Kors var viktige støttespillere

som arrangerte ukentlige aktiviteter for barn i ulike aldersgrupper. Disse aktivitetene hadde mottakene veldig god erfaring med. Noen mottak søkte også om ekstra støtte fra UDI for å kunne tilby flere aktiviteter, også gjennom sommeren.

Når mottak blir lagt ned

Som nevnt ovenfor er UDIs behov for mottaksplasser styrt av antallet asylsøkere som oppholder seg i landet til enhver tid. Dette avhenger igjen av antallet asylsøkere som kommer til landet, saksbehandlingstiden, mulighet for bosetting i kommunene og antallet uttransporteringer av asylsøkere med endelig avslag. For å sikre at antallet mottaksplasser alltid tilsvarer behovet, har UDI mulighet til å si opp kontrakter for mottaksdrift etter en tre måneder lang frist. Det er fastlagte rutiner for hvordan mottak, vertskommune og beboere blir informert. Ifølge UDIs retningslinjer har de ansatte som skal omplasseres til andre mottak, mulighet til å komme med preferanser når det gjelder hvor de skal bli plassert. Det står imidlertid ikke i retningslinjene hvor mye tid familiene skal få til å forberede seg til flyttingen.

Erfaringene til en familie vi snakket med, viser at rutineene i flytting av barnefamilier ikke alltid er tilpasset familienes behov. Familien det her er snakk om, besto av en enslig mor og seks barn i alderen mellom tolv og ett år. Familien hadde kun fått tre dager på seg til å pakke alle eiendeler og å flytte til en annen kommune. Siden familien var nødt til å reise med offentlig transport, var det svært begrenset hvor mye familien var i stand til å ta med seg. Familien var blant annet nødt til å legge igjen flere av eiendelene sine som de hadde spart opp til i løpet av de elleve årene de hadde oppholdt seg i Norge, blant annet barnas vinterklær. Nå strevde moren med å skaffe til veie vinterklær til de seks barna sine.

Forfatteren spurte barna i denne familien hvordan de hadde opplevd det å måtte flytte:

Gutt (10 år): Det var veldig vanskelig å komme her. For det var mye ting som hendte, og så måtte vi kaste veldig mye ting.

Forsker: Hvordan flyttet dere?

Gutt: Med tog og buss. Tre busser, kanskje, og tog.

Forsker: Var det vanskelig å velge hva dere kunne ta med dere?

Gutt: Ja, fordi vi hadde bare to dager på oss. Så vi hadde veldig mye. Hele huset var nesten fullt av ting.

Forsker: Hadde dere tid til å si «ha det» til vennene deres?

Gutt: Nei, vi dro veldig fort.

Forsker: Snakker du fortsatt med de vennene dine?

Gutt: Nei.

Forsker (nå henvendt til jenta på 12 år): Snakker du fortsatt med de vennene i de andre byene du har bodd i?

Jente (12 år): Nei. Vi hadde det travelt med å skulle komme hit fordi det var vanskelig fordi vi måtte passe på tingene, vi skulle på tog.

Både barna og moren hadde ikke bare måttet legge igjen en god del klær og andre gjenstander de nå hadde bruk for. Enda vanskeligere var det for alle at de hadde måttet forlate det sosiale nettverket de var trygge i. Som det kommer fram i intervjuavsnittet ovenfor, hadde barna ikke hatt mulighet til å si ordentlig farvel med vennene sine. Savnet av dem var stort.

På sitt nåværende bosted hadde barna allerede etter to måneder klart å få nye venner på skolen og dermed skape seg sitt eget sosiale nettverk. Moren slet derimot mer med å ha mistet det sosiale nettverket hun hadde hatt i det forrige mottaket. Der hadde de bodd i flere år, og hun hadde fått noen gode venner som både støttet henne med de praktiske gjøremålene og ikke minst gjennom særdeles vanskelige perioder i livet hennes. Moren klaget over mangelen på trygge sosiale relasjoner i den nye kommunen. Blant annet følte hun at hun fikk veldig lite avlastning med sine tre yngste barn, som ikke hadde fått barnehageplass ennå. Familien bodde relativt langt unna mottaket, noe som gjorde det vanskelig for moren å levere barna sine på mottakets barnebase. Hun følte derfor at hun hadde svært begrenset mulighet til å ta i bruk aktivitetstilbudene som fantes for kvinner i det nye mottaket, eller til å dra til den nærmeste storbyen for å skaffe billig mat og andre varer.

Mens mye oppmerksomhet har blitt rettet mot at lengeværende barn opplever at mange av vennene og naboene flytter (Lauritsen 2012; Søholt & Holm 2010), har man ikke vært opptatt av hvordan barn og familier *opplever* det å selv måtte flytte flere ganger i løpet av tiden som asylsøkere og avviste asylsøkere. At det er vanskelig å måtte forlate steder og mennesker man hadde opparbeidet trygge relasjoner til, er et gjennomgående tema i de fleste av intervjuene. Spesielt barna nevnte i flere sammenhenger at de savnet vennene sine fra tidligere skoler og bosteder, og at de syntes det var vanskelig å knytte nye relasjoner i de ferske omgivelsene. Forskning har vist at mange oppbrudd i en slik usikker tid har sterk negativ effekt på barn og unge mennesker. Jevnlige tap av nære relasjoner kan i verste fall føre til at barn blir ute av stand til å skape nye, trygge relasjoner og trekker seg unna (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2005; Lauritsen 2012).

Det er ikke alltid til å unngå at barn må flytte på seg, bytte skole eller klasse. Det er derimot særdeles viktig å være klar over belastningen dette medfører. Bedre rutiner

ved nedleggelse av og tvangsflyttinger mellom mottak kan bidra til å skape rammer som verner barn og familier i en spesielt stressende situasjon. Nok tid til å forberede flyttingen og til å ta avskjed samt tilrettelegging for at familien skal ha mulighet til å ta med seg de nødvendige eiendelene sine, er videre grunnleggende for å sikre en verdig behandling av mottakets beboere.

Å leve i fattigdom

Beboere på asylmottak får utbetalt et basisbeløp, som danner grunnlaget for den personlige økonomien, og som skal dekke utgifter til mat, transport og klær. Så lenge asylsøkeren (også den avviste) blir boende på mottaket, blir boutgiftene dekket av utlendingsmyndighetene. Basisbeløpet for asylsøkere i ordinære mottak med selvhushold, det vil si at familien selv sørger for mat, er for tiden inntil 5360 kroner per måned per ektepar/samboende. Bidraget til barna er gradert etter alder og varierer mellom 1390 og 2360 kroner per måned.

Tabell 1 Ordinære mottak med selvhushold

Enslige	inntil kr 3220 pr. måned
Ektepar/samboende	inntil kr 5360 pr. måned
Barn 0–5 år	inntil kr 1390 pr. måned
6–10 år	inntil kr 1860 pr. måned
11–17 år	inntil kr 2360 pr. måned
Barn over 18 år i kjernefamilie	inntil kr 2140 pr. måned
Enslige forsørgere (tilleggsbeløp)	inntil kr 850 pr. måned

UDI RS 2008-035V1

Når beboere får endelig avslag på asylsøknaden, blir basisbeløpet for de voksne redusert. Barnas basisbeløp forblir det samme.

Tabell 2 For beboere med endelig avslag på søknad om beskyttelse

Enslige	kr 1960 pr. måned
Ektepar/samboende	kr 3140 pr. måned
Barn 0–5 år	kr 1390 pr. måned
6–10 år	kr 1860 pr. måned
11–17 år	kr 2360 pr. måned
Barn over 18 år i kjernefamilie	kr 1570 pr. måned
Enslige forsørgere (tilleggsbeløp)	kr 850 pr. måned

UDI RS 2008-035V1

Rettigheter til velferdsgoder som barnetrygd og kontantstøtte inntreer først når oppholdstillatelse er innvilget. I sin studie om småbarn i mottak sammenliknet Seeberg (2009) asylsøkere med andre lavinntektsgrupper i Norge. Hun sammenliknet blant annet familienes månedsbudsjetter (med boutgiftene holdt utenfor) for henholdsvis asylsøkere, familier som mottar sosialhjelp, og familier som følger SIFOs standardbudsjett. Sistnevnte defineres som «et forbruk som kan godtas av folk flest. Det oppfyller kravene til vanlige helse- og ernæringsstandarder og gjør det mulig for husholdets personer å delta i de mest vanlige fritidsaktivitetene på en fullverdig måte» (Seeberg 2009). Forskeren konkluderte med at «den økonomiske standarden for beboere i statlige asylmottak er langt mer 'nøktern' og mindre 'tilstrekkelig' enn standarden for befolkningen for øvrig». Seebergs definisjon gjaldt familier med fullt basisbeløp. De familiene vi har snakket med, hadde alle «trekk i basis». En familie med to barn har dermed i gjennomsnitt 7000 kroner i måneden til mat, klær og andre utgifter. En tilsvarende familie som får sosialhjelp, får derimot det dobbelte i tillegg til at de også får barnetrygd og kontantstøtte (NOU 2011: 10). Når Seeberg velger å definere asylsøkerfamilier som fattige (Seeberg 2009), kan asylsøkerfamilier med avslag og trekk i basis defineres som det samme.

Foreldrene synes veldig ofte at det er vanskelig å ikke kunne tilby barna en rimelig god levestandard. Derfor prøver mange foreldre å skjule den økonomiske nøden så godt som mulig for sine barn og prioriterer utgifter til barn framfor eget forbruk eller andre utgifter (Chasse, Zander & Rasch 2003; Jonsson 2001; Sandbæk & Pedersen 2010). I vår undersøkelse viste det seg at de fleste familiene hadde TV, DVD og ofte også en eller annen form for dataspill. Som eksemplet i innledningen til rapporten viser, var det heller ikke det materielle som ble trukket fram fra barna, men økonomiens begrensning for sosial deltakelse. Noen barn følte seg utelukket fra bursdager, leirskole og andre sosiale aktiviteter på grunn av familiens finansielle situasjon. Flere barn beklaget at foreldrene ikke hadde bil og dermed ikke var i stand til å kjøre dem til bursdager og venner som bodde utenfor gåavstand. Mangel på bil følt spesielt sterkt i små kommuner med lite eller dårlig utbygget lokaltransport.

Noen få av de foreldrene vi snakket med, hadde klart å alliere seg med foreldre til barnas klassekamerater slik at asylbarna fulgte med deres barn til bursdager og fritidsaktiviteter. Andre foreldre hadde etablert gode kontakter i nærmiljøet og kunne derfor låne en bil i ny og ne. Men selv om barna dermed ikke ble utelukket fra sosiale arrangementer, var det flere som følte sterkt på at det var vennens bil og vennens forelder som kjørte dem. Dette gjorde at foreldrenes avmakt og passivitet ble mer synlig for barna.

Dessuten syntes foreldrene ofte det var vanskelig å til stadighet måtte ta i bruk slik hjelp.

Jeg har en norsk familie som ofte hjelper, men jeg vil ikke ofte, fordi de har også familie og jobb og sånt. En gang, to ganger, tre ganger. Ikke fjerde gang. (Far fra Afghanistan)

En annen far følte også at han er avhengig av frivillig hjelp fra venner og bekjente. Det å ta imot hjelp for noe han tidligere var vant til å skaffe selv, var svært vanskelig:

Vi har noen venner, noen norske venner som hjelper oss. Hvis vi ikke hadde den kameraten som hjelper oss, vet jeg ikke hva vi skulle ha gjort. De hjelper oss med klær og slik for barna. De gir til barna. Fordi mine penger egentlig bare rekker for mat. Jeg kan ikke kjøpe andre ting. Vi kan ikke. Fordi det er veldig lite og ... Hvis vi ikke har denne kameraten som hjelper, ville det vært veldig vanskelig. Nesten alle klær barna mine bruker, er brukt. Men noen ganger på bursdag kjøper de nye klær og gir til dem. Det er vanskelig, så vanskelig, men det er den situasjonen vi er i. I min kultur det er vanskelig å ta imot noe fra andre. Det er ikke min kultur. Det er så vanskelig at noen andre skal gi noen ting til mine barn. Men livet er sånn nå. Vi kan ikke. Vi forstår nå at vi må leve sånn. Og det er så vanskelig. (Far fra Afghanistan)

Vedkommende far beskriver vanskene med å ta imot som noe som går imot hans kultur. Men som beskrevet innledningsvis i denne rapporten er det ikke bare den kulturelle bakgrunnen som må trekkes fram her. Berg (2012) beskriver det å bli asylsøker som altoppslukende. Man mister kontroll på viktige livsområder, blant annet rollen som forsørger og beskytter av familien. Asylsøkeren blir således tvunget inn i en passiv tilstand, avhengig av å motta hjelp fra andre (Berg 2012:29). Siden alle de avviste asylsøkerne hadde mistet arbeidstillatelsen, hadde bare noen få foreldre klart å skaffe seg sporadiske inntekter ved å for eksempel selge ballonger og pølser på 17. mai eller ved å selge mat ved lokale markeder og arrangementer. Men selv om de syntes det var svært tilfredsstillende å kunne skaffe sine egne penger, var det altfor få anledninger til å styrke husholdsøkonomien. For det meste var familiene derfor avhengige av beløpet de fikk utbetalt fra mottaket.

Det er sant at man har ikke noen problemer. At man har fått alt i form av hjelp på alle områder. Man har fått det man trengte. Men det hadde vært fint hvis man heller kunne stå på egne bein. Om man kunne begynne å starte et sted. Vi ønsker å begynne å jobbe og starte et liv, et normalt liv. (Far fra Afghanistan)

Noen av foreldrene vi snakket med, har tidligere hatt mulighet til å jobbe i Norge. Her ble overgangen fra selvforsørger til mottaker av sosiale goder og barmhjertighets-tjenester fra venner og andre særlig sterkt merkbart.

Jeg hadde arbeidstillatelse i fjor. Når jeg fikk avslag, stoppet de også min arbeidstillatelse. Og nå føles det som et fengsel, forstår du? Hvorfor? Jeg vil ikke ha sosialpenger. Jeg er en mann, jeg er profesjonell. Jeg kan jobbe. Alle trenger meg. Jeg er en [håndverker]. Hvorfor kan jeg ikke hjelpe andre? (Far fra Afghanistan)

I bekymringene til de foresatte om den økonomiske situasjonen er det ofte også med tanker om hvordan den økonomiske situasjonen vil påvirke barna.

Hvis jeg fikk sjansen til å jobbe eller min mann kunne jobbe, ville det være veldig bra. Vi skal betale skatt. Vi er gode folk. Vi er snille folk. [...] Men hvis vi hadde frihet

og mange muligheter, kunne vi gjøre hva vi vil, slik som norske folk. Barna skal ikke gå og stjele. Du vet? Eller voksne, fordi de trenger å kjøpe klær. (Mor fra Jordan)

Den samme moren forteller om hvor vanskelig det er å ikke kunne gi barna det de ønsker seg. Barn sammenlikner seg med sine venner, de ønsker seg klær, leker og sportsutstyr som foreldrene ikke har råd til å kjøpe. Samtidig ønsket barna også å være med på aktiviteter og dra på ferie slik som sine norske venner og klassekamerater. For å skjule den stramme økonomiske situasjonen så godt som mulig og for å gi barna inntrykk at de også kan få nye ting, hadde foreldrene forskjellige strategier. De fleste strevde med å skaffe passende klær til barna sine. Foreldrene visste hva som var på moten nå, og de fleste hadde på veldig kort tid lært hvor det var mulig å finne gode, men billige klær. En mor med seks barn, som hadde flyttet til kommunen for to måneder siden, hadde allerede funnet ut hvor hun kunne finne billig mat og rimelige klær. Hun fulgte med på utvalg i den lille kommunen hun bodde i, og dro regelmessig til den nærmeste større byen for å skaffe det familien trengte. Et sted hun besøkte regelmessig ved slike anledninger, var Fretex samt andre bruktbutikker:

Jeg kjøper ting på Fretex. Før jeg kommer hjem, river jeg av prislappen derfra og forteller barna mine at jeg har vært i byen og kjøpt noe nytt til dem. Men for det meste gjennomskuer de meg og finner ut hvor jeg har kjøpt det. (Enslig mor med seks barn)

Men selv om foreldrene prioriterer barna, betyr det ikke at fattigdommen ikke har konsekvenser for barna (Sandbæk & Pedersen 2010). De fleste barna merker knappheten og gjennomskuer foreldrenes strategier. Foreldrene er klar over at strategiene for å skjule den økonomiske situasjonen ikke alltid er vellykkede. Spesielt når barna blir eldre, er det vanskelig å opprettholde fasaden og ikke minst å fortsette med å love dem å oppfylle ønskene deres senere. En mor fra Afghanistan beskriver hvordan de i flere år hadde forsikret sønnen om at ting ville bli bedre i framtiden:

Sønnen min snakket mye om at vennene hans kunne dra på ferie sammen med familien sin. Han spurte meg ofte: «Hvorfor gjør vi ikke det?» Jeg pleier å si til han at vi må vente til neste år, så kan vi få mulighet til å gjøre det, vi også. Men for cirka et år siden så sa han til meg: «Mor, nå må du finne på noe bedre. Jeg forstår at du bare sier det til meg. Men det er ikke noe du gjør. Da er det bedre at du ikke sier det, for jeg forstår nå [at vi ikke har mulighet til å dra på ferie]». (Mor fra Afghanistan)

Sønnen hadde gjennomskuet henne, og moren måtte ty til en annen strategi – nemlig å snakke åpent om familiens situasjon. I slike samtaler prøvde hun og mannen hennes å bruke det Thorød (2006) kaller pedagogisk-verdiorienterte strategier.

Mor: Sønnen vår forstår nå mye mer om vår situasjon. Han har blitt eldre og har skjont mye mer det siste året. Nå ser han på jevnaldrende elever, norske elever, og skjønner situasjonen vi lever i. Han forstår mer enn vi tror, og han stiller spørsmål.

Forsker: Hva svarer dere når han stiller spørsmål?

Far: Vi gir ham håp og sier at det er normalt å leve som vi gjør. Folk flytter og kommer hit. Folk kommer i vanskeligheter. Men ting kommer til å ordne seg. Til å bli bedre. Vi prøver å gi ham forhåpninger. Skal se hva som skjer.

Når man bruker begrep som fattig og barnefattigdom, er det viktig å merke seg at fattigdom ikke utelukkende knyttes til knapphet på ressurser som er nødvendige for å overleve fysisk sett. Det er likeså viktig å ha tilstrekkelige ressurser til å kunne overleve sosialt (Fløtten et al. 2011). Fattigdom er derfor et relativt begrep og må ses i sammenheng med det generelle velstandsnivået i samfunnet. Jmfør Townsends definisjon av fattigdom fra 1979⁶ forstås fattigdom derfor i dag som en kombinasjon av mangel eller knapphet på ressurser og konsekvensene disse manglene kan få for sosial deltakelse (Sandbæk & Pedersen 2010).

I de senere årene har det også blitt lagt sterkere vekt på den subjektive opplevelsen av fattigdom (Fløtten 2009; Fløtten et al. 2011; Sandbæk & Pedersen 2010). For asylsøkeren er opplevelsen av egen økonomisk situasjon i mottak avhengig av mange forhold, blant annet situasjonen før vedkommende ankom Norge, og – for vår respondentgruppe – før basisbeløpet ble kuttet. Videre er den avhengig av hvorvidt vedkommende opplever at den økonomiske situasjonen er til hinder for sosial samvær. Tilgang til PC og internett for skolearbeid og oppdatering om situasjonen i hjemlandet er også svært viktig.

Barn anses som særlig utsatt for å bli påvirket av en dårlig økonomi. Barnefattigdomsforskningen har derfor satt søkelyset på konsekvensene fattigdom har for barn. Det legges til grunn at familiens økonomi former barnas liv og muligheter i sterk grad. Flere rapporter understreker derfor at fattigdom har stor innvirkning på barns mulighet for et stabilt liv og forutsigbarhet (Fløtten 2009; Fløtten et al. 2011; Seeberg 2009). Sandbæk et al. understreker videre at lav familieinntekt kan ha direkte negative konsekvenser gjennom et dårlig bo- og oppvekstmiljø, dårlig kosthold og begrenset tilgang til stimulerende aktiviteter. Videre viser forfatteren at noen av de vanligste konsekvensene er at familiene bor i belastede boområder med lav bostandard, at forholdet mellom barn og foreldre blir mer problematisk, at foreldrenes psykiske og fysiske helse er dårligere, og at barn fra lavinntektsfamilier er overrepresentert når det gjelder en lang rekke risikoforhold som skoleproblemer, tenåringsgraviditeter og rus (Sandbæk & Pedersen 2010). Det er imidlertid svært viktig å understreke at det ikke nødvendigvis eksisterer en kausal sammenheng mellom familieinntekt og barns utvikling, slik at de ovennevnte konsekvensene ikke gjelder for alle fattige familier.

⁶ Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or are at least widely encouraged or approved, in the society to which they belong (Townsend 1979: 31/Townsend 1979:31).

I diskusjonen om de forskjellige konsekvensene av fattigdom er det derfor et stort poeng å også vise de forskjellige strategiene familier og barn bruker for å håndtere den vanskelige økonomiske situasjonen og dens konsekvenser.

Oppholdstillatelse og økonomi – en dobbeltbelastning

Noen mottaksledere var ikke nødvendigvis enige i at familiene alltid prioriterte barna sine. I et intervju med en av mottakslederne fortalte hun at mottaket og skolen fikk en stor del av ansvaret for å sikre at barna ikke ble utelukket og ikke skulle skille seg ut ved skolearrangementer og aktiviteter:

Vi er egentlig veldig opptatt av at de ikke skal skille seg ut så mye. Vi kjøpte for eksempel inn tjuve bagger med fotballutstyr til fotballgruppa. Vi syntes ikke det var noe greit at våre unger spilte fotballkamper i blomstrete bermudashorts, for eksempel. Og det er jo sånt som familien ikke prioriterer. (Mottaksleder)

Mottakslederen mente videre at familiene ikke nødvendigvis hadde så dårlig råd som de påsto – spesielt siden mottaket hjalp til der det var nødvendig. Det handlet like mye om prioriteringer. Mens foreldrene ikke prioriterer barnas sportstøy, bruker de massevis av penger til å betale private advokater som kan hjelpe dem med omgjøringsbegjæring. Mottakslederen virket å ha lite forståelse for denne prioriteringen.

Det er ikke det at de ikke har råd til det, men de prioriterer det ikke. De prioriterer andre ting. Og vi ser jo de som har endelig avslag, de tar jo private advokater og betaler det vide og de høye. Det kan de, men de kan ikke sende ungene på en aktivitet eller betale skolebilder. Skjønner du? (Mottaksleder)

Forskningen om hvordan lavinntektsfamilier prioriterer i pengeforbruket sitt for å sikre barnets beste, kan fungere som et bakteppe for å forstå mottakslederens kommentar. Mottakslederen tar utgangspunkt i perspektivet til en norsk lavinntektsfamilie, hvor materielle goder til barna vil bli høyt prioritert (Sandbæk & Pedersen 2010). Familien opplever ikke nødvendigvis at de ved å bruke det meste av sine penger til en advokat, nedprioriterer barna sine. Som nevnt innledningsvis spiller barna en svært stor rolle i asylsøkerprosessen, og barnas framtid er et sterkt insentiv for foreldrene til å kjempe for oppholdstillatelse. Å prioritere pengebruk på advokater og liknende kan da forstås som et forsøk på å oppnå oppholdstillatelse for dermed å kunne sikre barnas framtid. Det virket som om barna tilpasset seg situasjonen så godt som mulig. Flere av de eldre barna lot være å be om ting. Når de dro på kjøpesenter med venninner, kikket de lengeværende barna bare, mens venninnene shoppet. Også flere av de yngre barna uttalte ønske om materielle ting, men ga samtidig veldig tydelig uttrykk for at de visste at de ikke kunne få disse tingene så lenge familien ikke hadde fått oppholdstillatelse.

Det som er viktig å merke seg sammenliknet med konklusjonene fra barnefattigdomsstudier er at lengeværende barn med avslag er nødt til å håndtere et dobbelstigma. Barna vi snakket med, hadde ikke kun den vanskelige økonomiske situasjonen å forholde seg til. En enda større belastning for de fleste barna var det å ikke ha oppholdstillatelse og pass og dermed være ute av stand til å delta på klasseturer til utlandet eller å delta i samtaler om ferier.

Sammenhengen mellom økonomi og opphold ble også veldig tydelig i flere samtaler med barna. Igjen var det ferier, klasseturer og leirskole som var tema. Som det kommer fram i fortellingen under, handlet angst for ekskludering både om økonomi og oppholdsstatus. Tre søsken fra Eritrea var innforstått med at det å ikke ha oppholdsstatus var assosiert med å være fattig:

Gutt (14 år): Når vi skal gå på tur med skolen, for eksempel til Berlin eller Sverige, så kan ikke vi være med fordi vi ikke har pass og sånn.

Jente (12 år): Når det er sommerferie, det er snart, ikke sant, da er vi liksom i Norge. Vi kan ikke dra til et annet land. Vi vil leve hele livet vårt i Norge, men vi kan ikke dra på tur, ikke ha sommerferie, ikke dra til et sted og komme tilbake.

Gutt (10 år): Det er litt gøy på sommer når man blir kjent med andre land. Som når du drar til Tyrkia og reiser omkring, blir kjent og lærer noe. Det er liksom veldig spennende.

Forsker: Vet de andre barna på skolen at dere ikke har pass? Vet vennene deres det?

Gutt (10 år): Ja, noen. De som var hos oss, de gamle naboene.

Jente (12 år): De som vet det, de har heller ikke pass.

Gutt (14 år): De som vet det, de har ikke det heller. Men det kommer ikke fra vårt land da.

Forsker: Men vennene i klassen deres, da?

Gutt (14 år): De i klassen har alle pass.

Forsker: Men vet de i klassen at dere ikke har?

Jente (12 år): Vi sier til dem at vi har, vi har. Fordi, om vi sier at vi ikke har, tror de at vi er fattige. [...]

I sin studie fant Sandbæk et al. at «hvis de sier det rett ut at de ikke har penger, kan barna risikere ikke å bli spurt om å være med på kjøpesentret eller på trening neste gang. Selv om det kan være vel ment fra kameratene, kan det medføre det barna frykter mest: å bli utelukket fra de sosiale arenaene hvor de andre barna oppholder seg» (Sandbæk & Pedersen 2010:29). En strategi blant lavinntektsbarn ble derfor å skjule mangelen på penger eller lyve om hvorfor de ikke kunne være med. En hyppig strategi var det

da «å ikke gidde» heller enn «å ikke ha råd». De tre søsknene brukte en liknende strategi, dog med lite suksess.

Forsker: Men hvis klassen da drar på tur og dere ikke kan være med, og barna spør, hva er det dere forteller dem, da?

Gutt (14 år): Vi får ikke lov. Liksom.

Jente (12 år): Vi kan ikke være med.

Gutt (14 år): Vi sier vi ikke kan, hvis de spør hvorfor, sier vi «Vi vil ikke og ikke spør». Vi sier liksom «Ikke spør og pass dine egne saker».

Gutt (10 år): Da får vi kjeft av læreren.

Jente (12 år): Ja.

Læreren hadde lite kunnskap om barnas livssituasjon og fortolket dermed barnas avisende holdning overfor andres spørsmål som uhøflig. Bedre kommunikasjon mellom mottak, foreldre og skolen ville nok kunnet bidra til at barna slapp å måtte stå alene i forsøket om å skjule sin livssituasjon. Der denne kommunikasjonen var på plass, viste det seg i flere tilfeller at skolen eller mottaket hjalp til med å tilrettelegge skoleturer og leirskoler slik at også lengeværende barn med avslag kunne delta. I eksemplet med den afghanske gutten, som vi beskrev i innledningen til denne rapporten, var skolen klar over guttens økonomiske situasjon og hans manglende oppholdstillatelse. Der ville skolen at skole skulle være gratis, og at alle barna skulle ha like stor mulighet til å delta på leirskole. I stedet for å be hver enkelt familie om å betale det nødvendige beløpet til leirskolen arrangerte klassen flere dugnader, der elevene samlet inn penger. Den afghanske gutten og foreldrene hans slapp dermed følelsen av ikke å kunne bidra og å være utenfor skolefellesskapet.

Men angsten for å være annerledes, for å ikke passe inn, handler ikke kun om det norske samfunnet. Lengeværende barn og deres familier følte like stort press i møte med andre asylsøkere, og spesielt når det gjaldt asylsøkere fra sitt eget hjemland. Behovet for å framstå som suksessrik i prosessen for å få oppholdstillatelse var stor. Det å få avslag på avslag føltes ofte som et personlig nederlag og var tett forbundet med skam. Familien fra Eritrea var svært åpen om dette.

Mor: De sier at i Norge finnes det rettferdig for barna. Det sier at barna kommer først. Det sier at det er viktig å hjelpe barna. Men hvor er hjelpen? Barna er ikke sulten. De er ikke sulten etter mat. Det er ikke problemet. Problemet er papirene og at de ikke har fått oppholdstillatelse.

Og barna tenker «Vi går på skole jo» [som andre barn], men de vet at også at vi kan bli sendt tilbake til hjemlandet vårt av politiet. At vi kan bli henrettet. Barna er bekymret. Det er ikke mat som bekymrer dem, det er papirene som bekymrer dem.

Far: Gjester som kommer til oss, spør: «Har dere fått oppholdstillatelse? Har dere papirer?» [...] Barna våre blir redde, og de irriterer seg over at folk også spør om vi har papirer. [...] De har jo ikke oppholdstillatelse. Men det har gjestene som kommer. «Har dere fått innvilget oppholdstillatelse? Har dere fått pass?» Da blir vi bekymret og irritert.

Også barna uttrykte skam over å være den eneste eritreiske familien i deres sosiale omgangskrets som ikke hadde fått opphold. Både til sine norske venner og andre eritreiske familier fortalte de derfor at de hadde fått innvilget asyl.

Gutt (10 år): Du vet, vi er de eneste som ikke har pass. Men alle fra Eritrea har pass. Vi er de eneste som ikke har. [...] Noen ganger spør oss: «Har dere pass?» Vi sier «ja», slik at vi ikke behøver å bli flau. Så de ikke kan le av oss.

Boforhold

Et statlig mottak skal være et mest mulig normalt bosted for personer i en unormal livssituasjon. Mottaket skal ivareta og gi vekstmuligheter for beboernes individualitet, tilhørighet og mestringsevne. (UDI rundskriv RS 2010-083)

Alle familiene vi snakket med, bodde i desentraliserte mottak. Desentraliserte mottak består av flere boliger, lokalisert på forskjellige steder, fortrinnsvis i gangavstand til en mottaksadministrasjon i et lokalsamfunn. I Norge bor for tiden 51 prosent av alle asylsøkere i desentraliserte boliger. Familier bor stort sett i egne leiligheter eller hus. I noen kommuner bor barnefamiliene også i områder med småhus (Søholt & Holm 2010).

Intensjonen med desentraliserte mottak er at denne måten å bo på kan bidra til å normalisere tiden i mottak for asylsøkere. I desentraliserte asylmottak er asylsøkere i stor grad ansvarlige for egen livssituasjon innenfor de rammene som mottakssituasjonen gir. «Desentraliserte asylmottak skal tilby et mest mulig normalt bosted for personer som befinner seg i en anormal livssituasjon. Tanken bak er at denne måten å bo på er bedre for asylsøkere, og at det skal lette integrasjonsprosessen for dem som får innvilget opphold.» (Søholt & Holm 2010:12).

Forskningen har framhevet flere fordeler ved et slik botilbud: Liden et al., for eksempel, mener at dette er et godt botilbud for familier i venteprosessen siden denne løsningen kan tilrettelegge for skjerming og sikkerhet. Videre nevnes det at asylbarna får en mer normalisert hverdag, slik den andre bosatte barn har (Lidén, Seeberg & Engebrigtsen 2011). Søholt og Holm (2010) argumenterer videre med at en slik normalisert bosituasjon virker fremmede for helse, fungering og trivsel. Boformen reduserer unødig press på familieliv og skaper mindre frykt knyttet til uttransporteringer. Små

boenheter fører videre til positiv nabokontakt, og barn har bedre muligheter til å bli integrert i det norske samfunn.

Den desentraliserte boformen kan dog være problematisk siden den fører til «mindre tett oppfølging av beboere. Man får ikke så god innsikt i den enkelte husstand, noe som for eksempel vanskeliggjør avdekking av mishandling» (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2005:130). Denne bekymringen gjen-speiles også i intervjuet med en barneansvarlig gjengitt i kapitlet «Anbudsrunder og de ansattes arbeidsvilkår», som fortalte om vanskeligheten med å kunne følge opp de enkelte barnefamiliene tilstrekkelig. Tidsmangelen og større avstander mellom familiene førte til at vedkommende kun hadde mulighet til å drive med «brannslukking», uten å kunne ta problemene ved roten. Beboerne vi har snakket med, var derimot stort sett positive til denne typen botilbud.

Også i desentraliserte mottak gjelder UDIs retningslinjer om at mottaket skal holde en nøktern standard, men «skal sikre beboernes grunnleggende behov og den enkeltes behov for trygghet» (UDI 2006). Hva som legges i «en nøktern standard», varierer fra mottak til mottak. Noen av mottakene vi besøkte, var stolte over å kunne tilby familiene sine hus av god standard. En gjennomgang av UDIs tilsynsrapport fra det samme mottaket viste imidlertid at flere av dette mottakets boenheter hadde mangler som hull i vegger og tak, vinduer som ikke kunne lukkes, eller toaletter og dusj som ikke kunne låses. Mottaket hadde fått pålegg om å utbedre boenhetene for å oppnå en forsvarlig standard. Andre mottak var mer åpne om den dårlige standarden på boenhetene de hadde til rådighet. Det var rett og slett ikke penger nok til å leie hus og leiligheter med bedre standard. Mens størrelsen på husene og selve standarden var viktig, så ikke mottakene alltid betydningen av boenhetens beliggenhet. Familiene derimot framhevet i flere intervju at de kunne leve med en dårlig standard på boligen eller trangboddhet så lenge familien hadde kort vei til skole, barnehager, aktiviteter og mottaket. At beliggenhet kunne veie tyngre enn bostandard, var ikke alltid forståelig for de mottaksansatte:

Familien har klaget for de bor i et hus på utsiden av sentrum. Det er som jeg sier, det er litt under to kilometer herfra, [...] det er litt på utsiden. Så de føler de bor langt inn i skauen. De har brukt alle mulige unnskyldninger for å flytte fra det stedet. Men nå tror jeg de har slått seg til ro der, og det er altså, det er jo egentlig en drømmeplass. For de har utsikt over en fjord. For det første er huset veldig fint, og det er fem–seks soverom der, med stue som du kan sitte inne i stua og se over fjorden. (Mottaksleder)

Mens utsikt over fjorden ville være et drømmescenario for de fleste i Norge, var den lange avstanden til aktiviteter et stort hinder for familien. Familien hadde ikke bil, og foreldrene så seg ikke i god nok fysisk og psykisk form til å følge barna den veien. Mottaksledelsen derimot mente at foreldrene bare hadde godt av å komme seg litt ut

og gå de to kilometerne med barna sine, og avviste derfor familiens ønske om å flytte til et annet sted.

Forskning har på sin side vist at for at desentraliserte mottak skal ha en positiv virkning på beboernes livskvalitet, er plasseringen av boenhetene svært viktig. Som nevnt tidligere har asylsøkere, og spesielt avviste asylsøkere, ikke bil og får ikke dekket utgifter knyttet til offentlig transport. Derfor er nærhet til mottaksadministrasjonen samt nærhet til sentrum og skole av stor betydning (Søholt & Holm 2010). Som vi har vist tidligere i rapporten, er gåavstand til venner og aktiviteter viktig for å fremme barnas integrering og forhindre at barna føler seg ekskludert fra sosiale arenaer grunnet familiens mangel på bil.

Desentraliserte mottak – et vern mot å måtte være vitne til andres utkastelser?

Et argument for desentraliserte boenheter har vært at familiene blir mer skjermet fra belastninger typisk for sentraliserte mottak (Lidén, Seeberg & Engebrigtsen 2011; Seeberg 2009). Dette gjaldt blant annet vold på mottak og det å være vitne til andre beboeres psykiske problemer. En enslig somalisk mor hadde bodd med sønnen sin seks år i et sentralisert mottak før hun fikk anledning til å flytte til et desentralisert mottak. Forfatteren ba henne beskrive forskjellene mellom de to botypene. Det kvinnen var mest opptatt av, var den psykiske belastningen barnet ble utsatt for mens de bodde i et sentralisert mottak.

Jeg kom til Norge, jeg var gravid med min sønn. Jeg var seks måneder gravid. Sønnen min er født og oppvokst på mottaket. Der jeg bodde, var ting vanskeligere. Man kan bli veldig deprimert der. Andre mennesker blir syke. En dag en person slo sønnen min. Det var vanskelig. Andre var veldig syke. Noen gråt. Andre gikk bare opp og ned i gangen. Opp og ned, hele dagen. Så jeg sier uff, jeg ble veldig deprimert, og jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre. [...] Andre passer ikke på barna sine. Eller noen ganger, du vet når du er asylsøker, du har det ikke så veldig lett, så noen ganger ingen passer dem, og barna skriker, eller foreldrene kan ikke lage mat. Eller, barna blir helt håpløse når moren blir veldig syk. Det er veldig vanskelig for barn. Og noen ganger du ser at det er ingen bryr seg om barna. Og plutselig kommer politiet og tar dem.

Nå er det litt bedre fordi sønnen min går på fotball. Jeg prøver å gjøre ting med ham på fritiden fordi sønnen min ble veldig skadet på mottaket. Fordi den tid som vi bodde [på det sentraliserte mottaket], flyttet mange. De flyttet plutselig. Barna bodde jo rett ved siden av, og min sønn var sammen dem nesten hver dag. Så en morgen var de plutselig ikke der lenger. Så han mister mange venner. Så sønnen min ble veldig skadet. Han spurte meg ofte: Hvorfor flytter alle mennesker, og hvorfor flytter aldri vi? Sønnen min ble veldig skadet. Noen ganger han har mye

spørsmål, og jeg har ikke noen svar. Og det blir veldig stresset, og jeg skriker med ham. Fordi han vil ha noen svar, og noen ganger har jeg ikke noen svar. Sønnen min forstår ikke hva UDI eller Utlendingsnemnda eller asylsøker betyr. Han forstår veldig lite, og det er ting du ikke kan forklare til et barn. Så sønnen min ble veldig skadet. (Mor fra Somalia)

Kvinnen var veldig klar over at det sønnen opplevde i sine første fem leveår, fortsatt preget ham sterkt.

Sønnen min ble veldig skadet på mottak. Også nå blir han plutselig sint og gråter og sånn. Veldig ja. Du vet, det er veldig lett å ødelegge mennesker her. Jeg har sett mange bli skadet.

Det var lett å ødelegge mennesker på mottaket, men det vil ta tid, lang tid, å få dem friske igjen. Bekymringen over sønnens psykiske helse førte til at moren fikk gjennomslag for å kunne flytte til et desentralisert mottak.

Så det er veldig mange grunner hvorfor vi flyttet hit [til det desentraliserte mottaket]. For jeg ser, hvis jeg flytter her, han vil ikke merke så mye av andres liv. Det er mange asylsøkere som bor her i denne byen. Men jeg bor her, de andre asylsøkere bor et annet sted. Vi bor ikke sammen. Så hvis noen flytter eller politiet tar dem, merker du det ikke. I det andre mottaket var det slik at når politiet tok mennesker, skjedde det plutselig, og barna gråt. Så sønnen min ble veldig redd for politiet. Han vet egentlig ikke så mye om politibil, og han tror at den er veldig, veldig farlig. Han tror den kun kommer når man skal tilbake til hjemlandet [...]. Så plutselig kommer politiet. Kanskje barna leker, og vi må hente dem. Fin overraskelse, sant? Og barna gråter veldig. Jeg husker de kom med en bil – når du er inne i bilen, kan du ikke åpne døren. Så barna gråter med ansiktet presset mot vindusruten, ahhh. Sønnen min har sett det. Når det skjedde, så løp han vekk. (Mor fra Somalia)

Det som moren anser som viktigst i den nåværende bosituasjonen, er at hun har mulighet til å skjerme sønnen fra å være vitne til andre familiers utkastelser. Gjennom skolen og fotballen er han nå mest sammen med norske barn, og familien bor langt unna andre asylsøkere. Slik merker han ikke når andre asylsøkere blir tvangsreturnert.

Ikke alle familiene vi har snakket med, bodde like skjermet. Til tross for at alle familiene disponerte over en egen leilighet, bodde flere avviste asylsøkerfamilier i klynger, det vil si at de bodde i samme nabolag eller rekkehus med andre avviste asylsøkere, eller så delte familiene ofte en to- eller firemannsbolig med andre asylsøkere. I et tilfelle bodde familien i en blokk sammen med andre asylsøkere og avviste asylsøkere. Å bo i klynge bidro til et fellesskap og en nærhet mellom asylsøkerfamiliene. Dette var spesielt viktig for foreldrene, som ofte syntes det var lettere å skape relasjoner til andre asylsøkere enn til norske naboer. Også for barn var et sosialt nettverk som var bygget opp både av andre asylsøkerfamilier og norske venner, en fordel. Slik følte barna seg integrert i det norske samfunnet og hadde på den andre siden venner som delte mange av de samme erfaringer som de lengelevende barna selv hadde.

Det problematiske med slike boforhold var at andres utkastelser ble svært synlige, spesielt for barna. Politisirener ble derfor ofte kun tillagt én betydning: nemlig at politiet var ute etter å hente en familie. Hvilken familie var ikke sikkert, og familiene opplevde stor angst og et høyt stressnivå helt til politiet hadde forlatt området igjen. Det å være vitne til andres utkastelser var derfor også et stadig tilbakevendende tema både i samtalene med foreldrene og med barna.

Sårbarhet og psykisk helse

Usikkerhet, økonomisk press og kontinuerlig angst for utkastelse påvirker både foreldre og barn og fører ofte til psykiske og fysiske problemer. Det er lite forskning på psykisk helse blant avviste asylsøkere (Valenta et al. 2010). Derimot er det en del kunnskap om psykiske problemer blant asylsøkere og flyktninger generelt:

Asylsøkere, og spesielt asylsøkerbarn, er ansett som en spesielt sårbar gruppe og er dermed en gruppe som potensielt har behov for særskilte tiltak og oppfølging (Sveaas, Vevstad & Brekke 2012). Sårbarheten stammer blant annet fra at denne gruppen har økt risiko for å utvikle helseplager (Jakobsen et al. 2007; Marshall et al. 2005). Forekomsten av psykiske vansker er langt hyppigere blant asylsøkere og flykninger enn ellers i den norske befolkningen (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2005; Bughra & Gupta 2011; Lie 2004).

Asylsøkere er utsatt for å utvikle posttraumatiske reaksjoner på grunn av traumatiske opplevelser i hjemlandet eller under flukt. Om lag en tredjedel har vært fengslet, og en like stor andel har vært vitne til drap på venner eller nære familiemedlemmer (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2005; Silove 2004). Tallene i andre rapporter er delvis høyere (Jakobsen et al. 2007). En betraktelig andel av asylsøkere i Norge har vært utsatt for tortur. Også her varierer prosentandelen fra rapport til rapport. Mens Sveaas et al. opererer med 18–20 prosent, tyder tall fra tidligere skandinaviske studier på at så mange som 25–30 prosent av asylsøkerne har vært utsatt for tortur (Montgomery & Foldsprang 1994). I en mindre studie blant asylsøkere gjennomført av Norsk kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Jakobsen et al. 2007) rapporterte 67 prosent av respondentene om egen erfaring med tortur eller å ha vært vitne til dette. Mennesker som har opplevd tortur, lider ofte av kroniske smerter og har økt risiko for å utvikle både fysiske, psykiske og sosiale reaksjoner (Turner & Gorst-Unsworth 1990). Andre traumatiske opplevelser som blir rapportert fra asylsøkere og flykninger, er voldtekt, nær-død-opplevelser og direkte erfaringer med krigshandlinger (Jakobsen et al. 2007).

I tillegg peker undersøkelser også på forhold under søkeprosessen som virker spesielt belastende (Varvin 2003; Wilson & Drozdek 2004). Tapsopplevelser og håpløshet i møte med en ny virkelighet i Norge øker risikoen for både depresjon og PTSD (posttraumatisk stresslidelse), og Nygård og Malterud (1995) viser at forekomsten av PTSD øker etter de tre første måneder etter ankomst. Dette skyldes blant annet usikkerheten på om man får bli i vertslandet, tap av sosialt nettverk og ressurser samt de enkle levekå-

rene i mottaket, manglende språkkunnskap og begrensede muligheter til utdanning og inntekt. Forskning har vist at en stor del av asylsøkerne sliter med frustrasjon og med å være desillusjonert, noe som forverrer seg dess lenger usikkerheten rundt oppholdsstatus og framtid varer (Bughra & Gupta 2011). Frustrasjon og det å bli mer og mer desillusjonert kan over tid utvikle seg til psykiske og fysiske lidelser, for eksempel angst, depresjon, atferdsproblemer og postmigrasjonstraumer (Laban, Gernaat & Komproe 2004). Langvarig usikkerhet om asylsøkerens oppholdsstatus og faren for tvungen retur kan videre forverre dette symptombildet (Silove 2000). Det er viktig å framheve at til tross for at asylsøkere og flyktninger har en økt risiko for fysiske og psykiske plager, utvikler ikke alle disse.

En stor andel av dagens lengeværende barn har kommet til Norge i veldig ung alder eller har blitt født i Norge. De færreste har derfor opplevd traumatiske hendelser i hjemlandet eller på flukt. Disse barna kan imidlertid ha blitt påvirket av eldre søsken og foreldres opplevelser og traumer (Gordon 2001; Montgomery 1992; Montgomery 2011). Dessuten vil foreldrenes psykiske helsetilstand ha stor innflytelse på evnen de har til å yte omsorg. Foreldrenes psykiske helsetilstand påvirker derfor også barnas psykiske og fysiske helse (Edmund 2007). Lauritsen hevder «at mange barn på asylmottak har psykiske problem. Usikker livssituasjon, frykt, å bu trangt og frustrerte foreldre prege livet til barna i mottak. Fleire av barna var traumatiserte, og det var òg ein del av foreldra. Halvparten av dei 52 mottaka i studien hadde henvist barn til barne- og ungdomspsykiatrien. 5 av mottak hadde barn som var innlagt på psykiatrisk sjukehus» (Lauritsen 2012:171). Forfatteren påpeker videre at i mange tilfeller er verken helsevesenet eller barnevernet i stand til å tilby passende og tilstrekkelige tiltak og behandlinger til asylsøkerfamilier (Lauritsen 2012). Behovet for flere tiltak rettet mot asylbarna og deres familier er derfor stort (Lidén, Seeberg & Engebriqtsen 2011; Seeberg 2009; Seland & Lidén 2011; Winsvold & Engebriqtsen 2010).

I denne delen ønsker vi å beskrive de belastende opplevelsene barn og deres foreldre nevner hyppigst, samt strategiene foreldrene og barna bruker for å håndtere disse.

Minner fra hjemlandet

Mandatet til denne rapporten var å konsentrere oss om livet i Norge. Vi spurte derfor aldri barna eller foreldrene direkte om minnene deres fra hjemlandet eller om fluktforløpet. Likevel var det noen av familiene og barna som åpenhjertig fortalte om det de hadde opplevd.

Forfatteren hadde spurt de tre søsknene fra Eritrea om de sov godt. De eldste nikket, men så pekte de på den yngste og fortalte at han ofte ble redd om natten og krøp opp i sin brors seng.

Forsker: Er det fordi du våkner om natta og drømmer noe dårlig?

Gutt (10 år): Jeg har drømt mye, men en gang jeg drømte om det [som] har skjedd med faren min. Når vi var i Saudi-Arabia, ikke sant, de sa dere må gå til Eritrea. Vi dro tilbake til Eritrea, ikke sant. Der kom politiet og slår han, slår han, slår hele tiden.

Gutt (14 år): Ja.

Forsker: Og dere så på det?

Gutt (14 år): Nei, vi så ikke.

Gutt (10 år): Nei, vi så ikke på det. Etterpå vi gikk til, vi var i Eritrea, min bestemor. Det var min mammas mor. Huset hennes var ...

Gutt (14 år): Ett rom.

Gutt (10 år): Ett rom. Vi var der.

Gutt (14 år): Rommet var halvt så stor som det rommet vi er [i] nå. Vi var cirka seks personer i et rom, som var halvt så stor som dette rommet her. [Intervjuet fant sted i et rom på ca. 15–20 kvadratmeter.]

Forsker: Hvor lenge var dere der?

Gutt (10 år): To måneder. [...] Men pappa. Han skulle nesten dø. De tok ham til en lege. Pappa sa til legen: «Kan dere hjelpe meg? Jeg vil, jeg vil flykte fra dette landet.» Etterpå flyktet vi til Sudan. I Sudan prøvde politiet å finne oss. De skulle nesten finne oss, men de fant oss ikke. Broren til pappa hadde flyktet til Norge. Derfor kom også vi til Norge, og det er jo kjempebra.

Forsker: Tenker du av og til på det som har skjedd?

Gutt (10 år): Ja, og jeg har drømt om det. Når jeg dømmes, skriker jeg.

Også de to eldste søsknene tenkte mye på det som hadde skjedd i Eritrea. Men de hadde ikke lyst til å tenke på det og prøvde å glemme så godt de kunne. De snakket derfor ikke sammen om det vonde og forsøkte å fortrenge det. Det var lettere nå siden det hadde gått noe tid siden de hadde flyktet fra Eritrea, og så lenge de var i Norge, var de i sikkerhet.

Gutt (14 år): Vi har liksom glemt mye nå. Fordi vi har bodd her. Det skjer litt mye med andre, men det skjer ikke med oss. Og nå begynte vi å glemme. Vi prøver alltid å glemme, men det er ikke så lett, skjønner du.

Forsker: Når dere er bekymret, er det fordi dere tenker på det som har skjedd i Eritrea, eller tenker dere også mye på det at politiet kan komme?

A: Nei. Vi tenker kun av og til på det. Men det vi tenker mest på, er å få pass og bo her. Vi gjør liksom alt for å få pass. Vi vil ikke tilbake. Vi kan kanskje miste far når vi går tilbake.

De tre søsknene forklarte tydelig hvordan de prøvde å håndtere de vonde minnene og angsten for å måtte dra tilbake. Foreldrene var fullstendig klar over at barna hadde det vanskelig, og prøvde å gjøre morsomme ting sammen med dem. De lekte ute, eller så laget moren yndlingsmaten deres slik at de kunne glede seg over maten og glemme angsten.

Jente (12 år): Og noen ganger når vi griner fordi vi tenker på politiet og sånn, da gir mamma oss godteri. At vi kan glemme at pappa er ... Vi er alt de har.

Gutt (14 år): Den yngste søstera vår får godteri for å bli stille, men det er litt vanskelig for oss å glemme. Godteri, det har vi jo alltid når vi har penger, men godteri, det er nesten ingenting i livet.

Gutt (10 år): Det hjelper bare med den yngste [søstera vår], at hun kan glemme ...

Det som derimot hjalp de tre eldste søsknene, det var vennene og fotballtreningen. Alle tre trente flere ganger i uken. Når de var på banen, mente de at de kunne glemme alt. Da kunne de bare tenke på det å ha det morsomt og drømme om framtiden. Fotball var også en aktivitet de tre likte å gjøre når de var lei seg eller bekymret over noe. Da ønsket de seg ut, på trening eller på joggetur sammen med venner. Da kunne de glemme og få det bra igjen.

Det var gjennom de sosiale nettverkene og fritidsaktivitetene sine at barna kunne finne ro og trygghet. Dette eksemplet viser viktigheten av at barn får mulighet til å ferdes på egne sosiale arenaer og til å kunne etablere og opprettholde egne sosiale nettverk. Som de tre søsknene veldig klart har gitt uttrykk for, har dette svært positiv innflytelse på barnas psykiske helse og er med på å møte deres behov for trygghet og stabilitet (Bughra & Gupta 2011).

Men ikke alle barn søker eller finner støtte blant vennene sine. Traumatiske opplevelser og vanskelige erfaringer kan også oppleves som et hinder for å komme i kontakt med andre. En vanlig reaksjon blant traumatiserte mennesker er også et ubehag ved å ferdes blant venner og fremmede og at man har et behov for å trekke seg tilbake (Pedersen et al. 2008; Turner & Gorst-Unsworth 1990). Mestringsstrategiene for den enkelte blir dermed begrenset, og behovet for å få profesjonell hjelp kan føles større.

En familie fra Afghanistan forteller om hvordan den eldste sønnen hadde vært utsatt for mye vold i hjemlandet. «De brukte mye vold mot ham da han var i Afghanistan.» Før familien klarte å flykte, hadde han også opplevd et bombeangrep, noe som viste seg å være en stor belastning for gutten, som nå var 14 år gammel. Mens gutten hadde klart seg relativt bra under asylsøkerprosessen, reagerte han kraftig da familien fikk det endelige avslaget:

Far: Da vi fikk det andre avslaget, ble han helt forandret. [...] Når han hørte om Afghanistan og at vi kanskje må dra tilbake, ble han veldig syk. [...] Han likte ikke å ha kontakt med andre, han bare låste seg selv på rommet, og han likte ikke å ha

kontakt med andre. [...] Etter vi fikk avslag, gikk han ikke på skolen i ti dager, og han spiste ikke mat og var veldig, veldig lei seg.

Forsker: Får han hjelp av barnepsykolog eller lege? Noen som hjelper han med å bearbeide de minnene han har?

Far: Ja, jeg har pratet med sønnen min om at jeg skal vise deg til en psykolog, men han ville ikke snakke om disse tingene, om da han var i Afghanistan. Men jeg sa til han at legen din eller en psykolog må vite det, du må fortelle det. Men han nekter det hver gang når de sier. Også jeg fortalte til at også jeg har pratet med kona mi også om sønnen min, og vi har snakket med sønnen min om at jeg og moren din har bestemt seg til at du skal snakke med legen din slik at du kunne bli bedre.

[...] Problemet er at han ikke vil snakke om disse tingene som skjedde med han, så når jeg og kona mi snakker om det, så han avbryter oss og vil ikke høre mer på oss. Også jeg og kona mi har snakket med han også har fortalt til han at disse tingene som skjedde med deg, vi skal snakke om det. [...] Men sønnen min sier: «Hvis dere liker å snakke om det, så kan dere det, men jeg vil ikke snakke om det.»

Som tidligere rapporter har beskrevet, sliter en stor andel av barn med asylsøker- og flyktningbakgrunn med psykiske problemer (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2005). Noen av disse problemene er så store at familiene og barna trenger profesjonell hjelp. I et senere avsnitt vil vi kartlegge hvordan familiene og barna opplever tilgangen til og tiltakene fra hjelpeapparatet.

TV og minner

Som tidligere nevnt handlet forskningen vår ikke om tiden før familiene hadde ankommet Norge. Det var dog viktig for oss å finne ut i hvor stor grad hjemlandet og minnene derfra preget barnas hverdag. Vi ønsket derfor å finne ut om og hvordan foreldrene snakket med barna sine om hjemlandet. Videre var vi interessert i om familien så på nyheter fra hjemlandet eller regionen, og i hvilken grad barna fikk med seg noe av dette. Det viste seg at familiene hadde svært ulik praksis når det kom til dette.

Noen familier virket særdeles opptatt av situasjonen i hjemlandet. Fjernsynet med sendinger fra hjemlandet sto på det meste av dagen, og noen barn så nok mer enn de selv hadde lyst til.

Et av mine første intervju var med tre søsken i alderen åtte, ni og elleve år fra Irak. Vi hadde snakket en del om venner og skole og brukt mye tid på å leke og tegne. Det virket som om jentene hadde det moro, spesielt når de fikk lov til å male ansiktet mitt. Da jeg prøvde å lede samtalen vår over til situasjonen hjemme og hvordan det var å leve uten oppholdstillatelse, ville den eldste jenta ikke snakke om det. Hun ønsket heller

å dra hjem. Like før søstrene skulle bli hentet av foreldrene sine – vi hadde allerede sagt farvel, og jeg hadde gått på badet for å vaske ansiktet mitt – kom den eldste jenta tilbake. Hun sto i baderomsdøren med et alvorlig ansiktsuttrykk og sa: «Jeg kunne ønske at vi hadde norsk TV hjemme.» Der og da forsto jeg ikke hva hun siktet til, og prøvde å finne ut om det var et visst TV-program hun savnet. Jenta svarte unnvikende og løp ut til foreldrene sine. Jeg hadde tydeligvis ikke forstått hva jenta hadde ment. Ved å spørre om et spesielt program hadde jeg kommet inn på jentas behov for å høre til på skolen og å kunne snakke om de samme programmene som sine klassekamerater. Ved gjennomgang av samtalene med henne og foreldrene åpnet det seg en annen fortolkningsmulighet.

Faren hadde fortalt at han aldri snakket om tiden i Irak og hvorfor de hadde kommet til Norge. Men siden han selv var svært opptatt av situasjonen i hjemlandet, så han for det meste på irakisk TV. Barna hans fikk derfor med seg mye av krigshandlingene og andre ubehagelige hendelser. De reagerte spesielt på nyheter som viste hvordan andre familier hadde blitt uttransportert til Irak.

Barna har det heller ikke så bra, på grunn av at de ser på tv at irakiske familier blir returnert til Irak. [...] De blir lei seg og spør: «Pappa, hvorfor blir de returnert?» Ja, ikke sant. Det skjer ikke noe stygt mot oss, men uansett har barna blitt større, eldre. Så de forstår jo mye mer. (Far fra Irak)

Faren utdypet ikke om han snakket med barna sine om det de så på TV, og om det var rom for barna til å uttrykke ubehaget og de vonde følelsene. Den eldste datteras ønske om å få andre, norske kanaler kan nok tyde på at barna var heller alene med å håndtere disse inntrykkene.

Familiene hadde svært forskjellige strategier for hvordan de håndterte den vanskelige situasjonen sin. Noen prøvde å beskytte barna sine fra minner og traumer fra hjemlandet og flukt. Andre familier ønsket å glemme fortiden og å lære barna til å gå videre. Der var foreldre svært påpasselige med å «holde maska» foran barna sine og snakke om hjemlandet og deres bekymringer knyttet til dette etter at barna hadde lagt seg. Men det var ikke alltid det lyktes, og barna kunne ofte føle at noe var galt. Ikke alle foreldre var like gode til å håndtere spørsmålene som barna stilte. Mens noen satte seg ned med barna og snakket om situasjonen i Norge og i hjemlandet, reagerte andre foreldre med sinne og frustrasjon.

Noen ganger har han mye spørsmål, og jeg har ikke noen svar. Og da blir jeg veldig stresset, og jeg skriker til min sønn. Fordi han vil ha noen svar, og noen ganger har jeg ikke noen svar. Fordi min sønn forstår ikke hva UDI eller Utlendingsnemnda eller en asylsøker er. (Mor fra Somalia)

En annen mor fortalte at hun slet veldig både psykisk og fysisk. Hun besvimte regelmessig, spesielt når hun ble stresset. Hun mente at barna ikke forsto hvorfor hun hadde det dårlig. Hun ville ikke forklare det til dem og svarte på spørsmålene deres med et

avvisende: «Det er fordi du var slem.» I samtalen vår uttrykte moren at et slikt svar ikke var et særlig godt svar. Samtidig visste hun bare ikke hvordan hun skulle forklare barna den vanskelige situasjonen. Ved å svare på den måten hun gjorde, håpet hun å beskytte barna fra å gå rundt og bekymre seg over at politiet kunne komme og hente dem. Sønnen hennes hadde likevel forstått hvorfor moren hadde det så dårlig. Etter hvert hadde han sett sammenhengen mellom stressende situasjoner, som da politiet en gang kom på døren, og at moren besvimte. Sønnen hadde sine antakelser, men morens fortellinger medførte at han mistet muligheten til å få en forklaring av sin mors sorg og fortvilelse (se også Kidron 2009; Winsvold & Engebrigtsen 2010).

Den evige angsten for utkastelse

Berg et al. (2005) har vist at trygghet og sikre rammevilkår er en grunnleggende betingelse for at traumatiserte mennesker skal kunne bli bedre. Det er akkurat denne sikkerheten og tryggheten våre respondenter manglet sårt. Rapporten har allerede kartlagt hvordan mottaksdrift, økonomi og boforhold påvirker familiens og barnas hverdag. Det temaet som nok påvirket familiene og barna mest, og som derfor også tok svært stor plass under samtalene, var den evige angsten for å bli sendt ut av landet.

Som nevnt tidligere hadde alle familiene fått endelig avslag fra UNE og hadde overskredet utreisefristen. Noen familier hadde bodd ulovlig i Norge i mange år. Etter utlendingsloven har politiet da hjemmel til å internere og eskortere vedkommende ut av landet (utlendingsloven § 90 sjuende ledd). Som regel kommer politiet med to biler. Noen betjente drar til familien og oppfordrer dem til å forberede utreisen. Ifølge de mottaksansatte vi snakket med, får familiene noen timer til å pakke i politiets nærvær, før de blir eskortert til bilen. Resten av politibetjentene venter i bilen «lenger ned i gata». Som en mottaksansatt forklarte:

De er der for det er veldig stor rømningsfare. Det er veldig stor rømningsfare. Det er jo ofte at noen rømmer. Enten voksne barn eller en av foreldrene stikker av. Så da har alltid politiet en bil med to folk som går inn, og så har de en backup-bil som står lenger ned i gata og venter i tilfelle noen stikker av. Så de passer veldig godt på.

Forsker: Og det vet også beboerne, at det er slik?

Vi snakker åpnet om det. [...] For jeg har jo infomøte om retur til hjemlandet, og da er det en av de tingene vi forteller om. Hvordan det foregår, til voksne.

De fleste tvangsreturer blir gjort på alminnelige rutefly der noen personer blir uttransportert samtidig i følge med politimenn. Noen ganger chartres også egne fly til uttransportering av større gruppe mennesker. Norge har også etablert et samarbeid med

det europeiske grensekontrollbyrået Frontex og har mulighet til å sende ut personer ved hjelp av dem (NOAS 2013b).

Flere av våre samtalepartnere hadde opplevd at venner, bekjente eller naboer hadde blitt hentet av politiet:

Mor: Det er veldig vanskelig i en sånn situasjon. Jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare hva det betyr. Livet har blitt sånn at jeg, jeg sitter hele tiden og er redd og bekymret for at politiet kommer nå. Hver ettermiddag er jeg bekymret og tenker på at politiet kommer. I dag eller i morgen henter de oss. Det er veldig vanskelig. [...] Den eldste sønnen vår, han forstår, og han er veldig bekymret. Han opplevde at en av familiene som bodde i etasjen over oss, ble hentet av politiet. Han var veldig redd etter det. En dag sa han til meg at jeg vil ikke gå på skolen mer, fordi jeg er redd at når jeg kommer tilbake fra skolen, at de har sendt dere ut, og at jeg aldri får mulighet til å treffe dere igjen.

Forsker: Er det noe som fortsatt er veldig aktuelt, at han er redd for å gå på skolen fordi han er redd at dere gått?

Mor: Jeg vet ikke. Vi snakker egentlig ikke så mye om dette i det siste fordi det var veldig tungt for han. Virkelig veldig tungt. Men det har ikke gått så lang tid siden den episoden, og han er under behandling, han følges opp av legen. Fordi det satt veldig sterkt preg på han, og han tenker mye. Men vi prøver å ikke snakke om dette hjemme, slik at han ikke tenker på det så mye. (Mor fra Afghanistan)

Spesielt familiene som hadde vært her lenge, forteller at angsten for politiet er vedvarende.

I ti år har jeg ikke sovet så bra på natta. Hver dag står vi opp, kikker ut gjennom gardinene for å se om politiet har kommet eller ikke. Når vi ser at de ikke har kommet, så vet vi at vi har en dag mer her i Norge. Av og til ser vi at politiet kommer. Da vet vi ikke om de skal til oss eller til andre. Vi ser, og da ser vi at politiet kommer for å ta andre. [...] Vi ser det. Noen gråter, og barna mine ser det også. På slike dager kan de ikke konsentrere seg på skolen [...]. De tenker og tenker at vi også en dag kanskje må tilbake. (Mor fra Irak)

Også barna hennes fortalte om det å være vitne til utkastelser. Hendelsen hadde påvirket dem veldig. Jenta på tolv år fortalte at hun gråt da hun kom på skolen. Om de ellers klarte å konsentrere seg når de var på skolen? Jo, det klarte de, men, som hennes bror på ti år sa: «Jeg tenker mye på det som er vanskelig, også på skolen.»

Noen av familiene var også bekymret for at selve tvangsreturneringen ikke ville skje verdig for seg. En kvinne fra Jordan fortalte gråtende om hvordan hennes venninne hadde blitt hentet om natten, uten å få mulighet til å kunne dekke seg til.

Politiet kom til en annen familie. Moren satt og matet babyen. Og mannen sa til henne det er politi. Hun sa: «Jaja, jeg skal hente hijab.» Men hun må først ta sønnen. Da kunne hun ikke ta på seg hijab fordi politiet allerede var i leiligheten. De

sa til alle sammen at de måtte bli sittende i stua, og ingen fikk lov til å gå rundt. Hun fikk ikke lov til å kle på seg. [...] Du vet, jeg er muslim, og vi tar av hijab når vi er hjemme. Hjemme kan vi gå rundt i bh, hvis vi vil. Jeg går ikke rundt i bh, men noen ganger har jeg bare på meg en singlet. Man tenker jo ikke alltid at politiet skal komme [...], men noen ganger er jeg redd. Hva skjer om de kommer og jeg ikke har på meg hijab? (Hun gråter.) [...] Noen ganger tenker jeg, kanskje jeg må ha på meg hijab når jeg sover også. Også min datter har begynt å tenke sånn. (Mor fra Jordan)

Myndighetene har i tydelige ordelag sagt at tvangsreturneringer skal skje så verdig og skånsomt som mulig (Meld. St. 27 (2011-2012)). Man kan derfor bare håpe at politiet her handlet av vanvare og ikke hadde tenkt over at kvinner som bruker hijab, trenger noe tid for å dekke seg til før mannlig personale kommer inn i leiligheten. Det er imidlertid viktig å tenke på at det å ikke gi kvinnen mulighet til å dekke seg til og slik måtte vise seg halvnaken foran soldater og politi, også blir brukt som en bevisst trakasseringsmetode i andre land (Weiss 2011). Vi kan også bare håpe at den ovennevnte historien er et enkelttilfelle, og at politiet utøver skjønn og kultursensitivitet ellers i det som er en allerede svært belastende og vanskelig situasjon.

Noen foreldre håpet at de kunne forberede barna sine for det som kunne skje, ved å snakke åpent og tydelig om dette med dem.

Mor: Jeg har fortalt litt at det politiet kan komme og hente oss. Slik at det ikke blir sjokk for barna, vet du. At de ikke plutselig våkner og ser politi. De vet at politiet kan komme når som helst.

Forsker: Er de redde for politiet?

Mor: Min største datter, hun liker ikke politiet. Hun eldste. For vi ble en gang uttransportert av politi, de skulle transportere oss i 2005. Hun husker da politiet kom til oss, og hvordan det var, og hva som skjedde, og sånt. Så derfor hater hun politiet veldig mye. Så hvis hun ser i gata politiet, så hun snur seg og går andre vei.

Familien hadde blitt tvangsreturnert i 2005, men hadde blitt avvist fra hjemlandet sitt. De fikk derfor lov til å komme tilbake til Norge. Men i mellomtiden hadde et av familiemedlemmene blitt tvangsreturnert og så blitt tatt imot av hjemlandet. Familien er derfor ikke lenger trygg på at de er ureturnerbare, og angsten for en ny utkastelse har kommet tilbake.

Selvfølgelig er jeg bekymret for at politiet skal komme. Det er hver dag nesten når vi sover. Jeg tenker alltid på det når vi hører bilen kjører forbi huset, eller når det banker med døra, eller sånn. Vi har alltid det i tankene, om politiet kommer, eller. (Mor fra Libanon)

Barnas forhold til politiet

På grunn av deres oppholdsstatus, deres opplevelser av andres og delvis egne utkastelser hadde flere av de barna vi snakket med, et problematisk forhold til politiet. Politiet ble for mange symbolet for den fryktede utkastelsen.

Gutt (10 år): Når en politibil kommer sånn «wio-wio», da blir jeg redd noen ganger.

Gutt (14 år): Da banker hjertet litt.

Gutt 10 år): Jeg blir redd, da gjemmer jeg meg.

Forsker: Men hvis dere ser en politibil på gaten som kjører forbi, blir dere redd da også?

Gutt (10 år): Nei. Men hvis den kommer sånn «wio-wio», da betyr det at han skal ta en. Ja. Men hvis den går forbi, da er det ingenting. Hvis den kjører forbi oss, blir vi litt redde for at den kanskje følger etter oss.

En annen gutt forteller noe liknende:

Forsker: Noen av barna jeg har snakket med, fortalte at de var litt redd for politiet. Er du redd for politiet?

Gutt (9 år): Ja.

Forsker: Når blir du redd?

Gutt (9 år): Når de kommer og sier at dere skal gå Afghanistan.

Forsker: Men når du ser en politibil eller en politimann på gaten, blir du redd da?

Gutt (9 år): Jeg blir litt redd.

Forsker: Når du blir redd, hva gjør du da?

Gutt (9 år): Ingenting. Jeg bare later som at jeg ikke er redd (ler).

Senere i samtalen snakket vi om hva som ville bli annerledes dersom familien endelig ville få oppholdstillatelse. Ved siden av familiens mulighet til å reise til andre land og få det bra kom gutten også tilbake til politiet. Når familien endelig hadde fått positivt svar, ville han slutte å være redd for politiet.

Politiet og de mottaksansatte var svært klar over at mange barn med avslag assosierte politiet hovedsakelig med utkastelser. I et mottak hadde man derfor planer om å be en politimann komme på besøk til barnegruppen på mottaket. Først ville man be politimannen komme uten uniform og fortelle om politiets forskjellige oppgaver. Etterpå ville politimannen ta på seg uniformen foran barna, slik at de kunne få mulighet til først å bli kjent med mennesket bak uniformen. Mottaket vurderte også om de skulle ta med seg mottakets barn på utflukt til byens politistasjon. Tanken bak var igjen å formidle til barna at politiet ikke er skumle, men har mange viktige samfunnsoppgaver å løse. Liknende tiltak har også blitt rapportert fra andre mottak, der de viste seg å være svært vellykket (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2005).

Helsetjeneste og barnevernet

Til tross for at familiene brukte mange forskjellige strategier for å håndtere og bedre sin hverdag, har flere av eksemplene i denne rapporten vist at familiene likevel var avhengige av ekstern hjelp. I denne siste delen av rapporten vil vi derfor gi et kort overblikk over rettighetene og mulighetene avviste asylsøkere har i Norge.

Helsetjeneste og medisinsk oppfølging

Jamfør helse- og omsorgstjenesteloven er kommunenes ansvar å sørge for at asylsøkere i statlige mottak får de helsetjenestene de har krav på. Ved behov skal kommunene også henvise asylsøkerne videre til spesialhelsetjenesten. Avviste asylsøkere har derimot kun rett til øyeblikkelig hjelp samt rett til vurdering av somatisk og psykisk helse innen primær- og spesialisthelsetjenesten. Helsehjelp ytes bare der det er «helt nødvendig og ikke kan vente utover en tidsperiode på tre uker». Avviste asylsøkere er videre forpliktet til å betale for helsehjelpen fullt ut. «Det kan imidlertid ikke kreves forhåndsbetaling for øyeblikkelig hjelp eller for helsehjelp fra spesialisthelsetjenesten som ikke kan vente» (Helsedirektoratet 2010). Barn under 18 år, også avviste asylsøkere, har tilnærmet full rett til helsehjelp. Unntak er syketransporter, og barna kan ikke stå på liste hos en fastlege.

For å sikre at helsetjenesten er tilpasset de spesielle behovene asylsøkere har, råder Helsedirektoratet til at vertskommuner og mottak oppretter team der deler eller hele stillinger er øremerket et tverrfaglig samarbeid om asylsøkergruppen. Disse teamene, som har opparbeidet kompetanse og oversikt over arbeidsfeltet og målgruppen, bør være en integrert del av den samlede helse- og sosialtjenesten i kommunen (Helsedirektoratet 2010). Det anbefales at mottakenes helsetjeneste knytter til seg faste leger med kompetanse innen migrasjonshelse. De fleste mottakene (88 prosent) hadde etablert et helsetilbud på mottaket (Berg, Sveaas & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress 2005; Jakobsen et al. 2007). I fire av fem mottak vi besøkte, hadde beboerne tilgang til helsetilbud som var spesialisert i og tilpasset til flykningers og asylsøkeres helseproblemer. Noen kommuner hadde sørget for at leger med kompetanse i migrasjonshelse var tilgjengelig for mottaksbeboerne. Andre mottak hadde

avtaler med fastleger, og noen mottak hadde en helsesøster som kom til mottaket flere ganger i uken.

De fleste barna vi har snakket med, og som hadde behov for medisinsk eller psykologisk hjelp, var i behandling, og familiene var stort sett veldig fornøyde med den oppfølgingen de fikk. Det var kun noen få unntak der skolens bekymringsmeldinger og henvisningen til BUP ikke hadde ført til noen videre tiltak. Disse familiene håpet derfor fortsatt på at barna deres snart skulle få komme til behandling.

Foreldrene selv hadde derimot veldig få muligheter til medisinsk oppfølging. Helseplagene varierte fra tannverk og forkjølelse til kroniske eller stressbetingede sykdommer. De fleste følte seg alene med plagene sine. «Når vi trenger hjelp, må vi gå til legevakta» og «Vi har ikke penger nok til å betale legene», var hyppige forklaringer på hvorfor mine samtalepartnere ikke søkte hjelp. I de mottakene som hadde en helsesøster som kom til mottaket, var situasjonen bedre. Dette virket slik at helsesøstrene ikke gjorde forskjell mellom asylsøkere med eller uten avslag, og de fleste fikk derfor hjelp for store og små problemer.

I en stor andel av de familiene vi snakket med, slet minst en av foreldrene psykisk. I noen tilfeller hadde de psykiske plagene blitt så store at vedkommende var inn og ut sykehusets psykiatriske avdeling. Noen av foreldrene hadde også tilgang til psykolog og psykiatrisk medisiner. Til tross for at de mottaksansatte hadde forklart veldig tydelig at beboerne skulle kunne få tilgang til psykologisk og psykiatrisk behandling, og at dette ville bedre hverdagen og livskvaliteten deres, hadde flere av mine samtalepartnere valgt å ikke ta i bruk dette tilbudet. Vegringen til å søke hjelp var dog ikke grunnet i fordommer mot det å søke psykisk hjelp, som noen av de mottaksansatte antok. Vegringen kom av i en dyp angst for å bli klassifisert som uegnet til å ta vare på barna, og at staten, nærmere bestemt barnevernet, ville komme og ta barna fra dem. Dette ble svært klart i følgende samtale:

Min kone har i tre år, hun hatt psykiske problemer. Hun går til en psykolog og bruker mange medisiner. [...] De siste to år har kona mi vært så dårlig at hun ikke klarer å gjøre noe hjemme. Det er bare jeg som gjør allting hjemme, handler og vasker, og jeg har ansvaret for barna. [...] Nesten et år siden føler jeg meg heller ikke bra. Noen ganger tenker jeg at jeg må gå til psykolog fordi jeg har så mye press på meg. Men etterpå tenker jeg på min kone og at hun er syk. Jeg bør også gå til psykolog. Jeg vet jeg trenger det. Men vi blir redd og går ikke til psykolog. For jeg er redd at de kanskje kommer og tar min barn. Jeg føler meg ikke bra. Men jeg går ikke til psykolog.

Familien hadde allerede kontakt med barnevernet. Ifølge mannen hadde barnevernet likevel ikke kommet med noen tiltak som skulle hjelpe foreldrene med deres dårlige psykiske helse, men skulle «bare hjelpe med noen ting for barna». Som mannen hadde oppfattet det, hadde barnevernet lovet å hjelpe familien med å skaffe klær, vinterdresser og sko, som familien gitt sin dårlige økonomi ikke hadde råd til å kjøpe selv. Men hjelpen

hadde ikke kommet ennå. «Vi har ikke fått noe ennå. Jeg vet ikke om vi kommer å få noe eller ikke. For ingenting har skjedd på to–tre måneder.»

Barnevernet

Lov om barneverntjenester gjelder for alle barn som oppholder seg i riket. Det vil si at barnevernet har samme ansvar for barn som oppholder seg i mottak, som for andre barn i kommunen. Tjenesten dekkes gjennom vertskommunetilskuddet. Tiltak etter barneverntjenesten kan iverksettes for barn under 18 år. Mottaket har opplysningsplikt til barneverntjenesten etter loven om barneverntjenester § 6-4 av eget tiltak, uten hinder av taushetsplikten, om det f.eks. er alvorlige mangler ved den daglige omsorgen som barnet får, om barnet blir mishandlet eller utsatt for alvorlige overgrep i hjemmet, eller når et barn har vist alvorlige atferdsvansker. (Lidén, Seeberg & Engebriksen 2011:98)

Bildet både noen av de avviste asylsøkerne og noen av de mottaksansatte tegnet av barnevernet, var enten barnevernet som noe truende og fiendtlig som tok barna fra familien, eller som en instans man oftest ikke fikk hjelp fra når den trengtes. Forholdet til barnevernet var derfor ofte preget av rykter, angst og manglende tiltro fra familiens side. Som vi vil utdype videre, var det også store forskjeller på hvorvidt og hvordan barnevernet grep inn i bekymringsaker i ulike mottak og kommuner. Dette førte til frustrasjon over manglende innsats og manglende tiltro til barnevernet blant enkelte mottaksansatte. I neste del vil vi derfor kort oppsummere noen av de problemene asylsøkere og mottaksansatte assosierte med å møte barnevernet.

Barnevernet har ansvaret for å sikre et likeverdig tilbud tilpasset det enkelte barns behov. Dette krever at barnevernet må være sensitive overfor mangfold og kulturell variasjon. Barnevernet skal iverksette et universelt lovverk, men er samtidig avhengig av tillit fra brukere og befolkningen generelt for å kunne utøve sine oppgaver. Denne tillitten mangler spesielt i enkelte innvandrergupper. Dette skyldes blant annet en kombinasjon av språklige barrierer og liten fortrolighet med det norske velferdssystemet. Men representanter fra enkelte etniske grupper anklager det norske barnevernet også for manglende kulturell kompetanse og for å ikke forstå de verdiene og de omsorgsvilkårene som andre kulturer legger vekt på (Vindegg 2012). Mye av de ovennevnte problemer kommer av dårlig kommunikasjon og informasjonsflyt mellom barnevernansatte og brukerne. I noen tilfeller prøvde mottakene å innta en rolle som brobygger.

Vi har familieveiledning fra tid til annen her. Og da pleier vi å innkalle en gruppe med foreldre, og da snakker vi mye om barnevernet og andre temaer, da. Litt generelt om å være foreldre i Norge. Ja, for da kommer det frem at mange tror disse mytene om barnevernet. At de bare er der for å ta barna og sånt. Det er veldig utbredt at de

tror at barnevernet er kjempeskumle, og de kommer for å ta barna. Så vi snakker mye med de om at barnevernet er for å hjelpe barn. Og at barn skal få rettighetene sine, og det er veldig sjelden at de tar et barn ut av hjemmet. (Mottaksansatt)

Vi kan bare håpe at slike tiltak over tid kan bidra til å minske avstanden mellom beboere og barnevernet. At mottaket forteller om barnevernet, er likevel ikke nok til å øke familienes tillit, og det er barnevernets oppgave å styrke innsatsen overfor både asylsøkerfamilier og familier med avslag. Synliggjøring av barnevernet på mottaket kan skje gjennom allerede eksisterende støttetiltak der barnevernet hjelper familier og mottak ressursmessig med å betale barnehage, SFO, eller der de stiller med miljøarbeidere. Per i dag er det imidlertid langt flere mottak som aldri ser noe til denne formen for tiltak (Lidén, Seeberg & Engebrigtsen 2011). Ingen av de mottakene vi har besøkt, kunne vise til slike tilbud fra barnevernet.

Til tross for at barnevernet har et ansvar for alle barn under 18 år uavhengig av oppholdsstatus, uttrykte flere mottaksansatte at barnevernet var svært tilbakeholdne når det handlet om asylsøkere og her spesielt om avviste asylsøkere. Barnevernet så ut til å være spesielt tilbakeholdne når det kom til barnevernstiltak som avlastning (barnevernloven § 4-4) og omsorgstiltak som akutt plassering i beredskapshjem, fosterhjem eller barnevernsinstitusjon (barnevernloven § 4-12) rettet mot enkeltbarn og familier i mottak. Disse tiltakene forekom og forekommer ennå svært sjelden. Liden et al. (2011) viser at en stor andel mottak ikke hadde slike tiltak fra barnevernet. Godt over halvparten av mottakene hadde ikke barn plassert i barnevernsinstitusjoner, mens en fjerdedel sa at dette hadde skjedd, men sjelden.

Ifølge Liden et al. var rundt halvparten av mottakene de spurte, uenige i at tilbudet fra barnevernet var tilfredsstillende. Godt over halvparten av mottakene mente også at familiene i noen grad trenger en annen type oppfølging. Liden et al. konkluderer dermed med at familiene ikke får den oppfølgingen de trenger (Lidén, Seeberg & Engebrigtsen 2011). Dette førte dels til stor frustrasjon og belastning for de enkelte mottaksansatte som følte at de måtte overta mye av den omsorgsrollen barnevernet skulle ha hatt.

Det tok veldig lang tid før barnevernet kom på banen i ovennevnte familie. [Etter at familien hadde fått avslag, hadde den enslige faren rømt og etterlatt seg fire barn i mottakets omsorg]. Det hadde ikke skjedd hvis dette hadde vært norske barn. Da hadde de vært der med en gang. Så gikk det nesten en måned før barnevernet kom inn. Nå kommer de hjem om morgenen og kvelden til barna. To av barna er over 18, ja, men det er også en på 12 og en på 15. Og spesielt jenta på 12 år har nok mye større behov for omsorg enn at noen stikker innom en gang om morgenen og en gang om kvelden!

Det er generelt en veldig stor forskjellsbehandling her. Alle barn uten foreldre blir tatt hånd om av barnevernet – unntatt asylbarn. Ta enslige mindreårige, for eksempel. Da er det kun barn under 15 år som blir tatt hånd om av barnevernet.

[...] Det finnes ingen faglige belegg som tilsier at asylbarn skal forskjellsbehandles. Det handler kun om penger! (Mottaksansatt)

På et annet mottak kan barneansvarlig bekrefte ovennevnte inntrykk:

Ja, og det er egentlig en sånn en gjenganger i ganske mange år. Der vi ifra mottakets side har sagt at barn i mottaket har samme rettighet som om det var mine barn. Og det skal være det samme om de har fått endelig avslag, og om det er sannsynlig at de ble hentet av politiet. Uansett status har barna rettigheter. Jeg har opplevd at det er papirer som blir sendt frem og tilbake fordi nei, dette er ikke vårt ansvar. Dette er mottaksbarn, så dette er ikke noe vi har noe med. Så der, jeg føler vi har fått en større forståelse for det, men jeg føler ikke at det er helt banket på at mottaksbarn har samme rettigheter. Så jeg, ja, jeg føler ikke vi er helt der ennå. (Barneansvarlig)

Når sistnevnte barneansvarlig sier at «vi har fått en større forståelse for det», så sikter han både til barnevernet og til de andre mottaksansatte. I fortsettelsen av samtalen kommer han inn på hvordan han og hans kollegaer fortolker mottakets rolle i samarbeidet med barnevernet. Mottak er en viktig institusjon når det kommer til bekymringsmeldinger. Det er dermed den enkelte mottaksansattes og spesielt barneansvarliges ansvar å vurdere når situasjonen i en barnefamilie på mottak er så alvorlig at barnevernet skal kobles inn. Her viser det seg at mottakene hadde veldig ulike erfaringer og framgangsmåter når det gjaldt bekymringsmeldinger.

Vi har jo veldig mye kontakt med barnevernet. Vi melder mange bekymringsmeldinger. Og vi har, særlig synes vi at mødre som er enslige, og som kanskje har to–tre barn, er veldig utsatte. Og som oftest så føler vi at vi har god kontakt med barnevernet. Noen ganger synes vi at det er litt vanskelig, da. At vi melder saker, og så blir det bare henlagt. Og at vi får lite informasjon, da, men det ligger jo i barnevernets natur. At de ikke kan informere så veldig mye ut, da. (Mottaksansatt)

Hvordan man brukte bekymringsmeldinger, sto ofte i direkte sammenheng med de mottaksansattes tillit til og samarbeid med barnevernet. Ifølge den ovennevnte mottaksansatte var et slikt samarbeid mellom de forskjellige hjelpeinstansene også avhengig av hvilken type driftsoperatør som hadde ansvaret for mottaket. Hun understreket flere ganger i samtalen vår at mottaket hun jobbet på, var kommunalt, og at samarbeidet med barnevernet derfor fungerte godt. Erfaringene et privat drevet mottak hadde gjort seg, var derimot helt annerledes.

En av utfordringene opp i dette er at vi som jobber her, blir, holdt på å si, litt blinde av og til. Med at en prøver å være bevisst på å jobbe med norske tanker, altså hva tolererer vi. Og ha det som en norm i forhold til eventuell bekymring til barnevernet. [...] Av og til er en nok litt for tålmodig før en sender bekymringsmelding. Og at når en da først sender bekymringsmelding, vil en selvfølgelig ha ting fryktelig kjapt.

Samme barneansvarlig forteller også at de mottaksansatte har hatt en ulik praksis internt om når bekymringsmeldinger skal sendes. Flere av kollegaene hans vegret seg mot å

sende bekymringsmeldinger siden de var redde for å sende feil signaler til UDI og andre instanser. Det skulle snart komme en ny anbudsrunde, og kollegaene var engstelige for at utlendingsmyndighetene ville anse et for høyt antall av bekymringsmeldinger som at de mottaksansatte ikke gjorde en god nok jobb for å tilrettelegge for barnefamiliene.

Mens selv om forholdet til barnevernet hadde vært preget av mistillit også fra de mottaksansattes side, hadde dette forbedret seg i løpet av det siste året. Det regionale ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) hadde tatt initiativ til å organisere samlinger med de barnefaglig ansvarlige i mottakene.

Da tar vi opp forskjellige ting og hvordan man kan få hjelp videre. Der har også barnevernet vært en samarbeidspartner. Så det har jo gjort at avstanden mellom barnevernet og mottaket har minsket. I det siste har vi også hatt månedlig møte med barnevernet, altså refleksjonsmøter, som er satt opp fast. Så det føler jeg er veldig positivt. (Barneansvarlig mottaksansatt)

Konklusjon

Ja, barna er så flinke på skolen og så språket, på seks måneder lærte det språket. Og nå snakker de flytende norsk, til og med hjemme snakker de norsk. De går på fotball. Min gutt går nå nesten tre år og er medlem av [den lokale] fotballspillerklubben. *De har det nesten bra, men ikke som vanlige barn som vokser opp her. De er ikke som vanlige barn. Fordi min situasjon er ikke vanlig.* De bor fortsatt på mottak, og vi har det dårlig økonomisk, og vi kan ikke gi barna det de har lyst på. Vi har ikke råd til det. Mine barn er snart ungdom, og de trenger nye ting. De ser på andre barn. Jeg og kona mi bare tenker på dem som ... mine barn tenker ikke på seg selv som så forskjellig fra andre barn. [...] Det er min situasjon, og mine barn må vokse opp i denne situasjonen. Vi kan ikke gi dem det de har lyst på. (Far fra Afghanistan)

Normalitet i limbo

I sine refleksjoner om situasjonen til sine barn oppsummerer faren hovedpoenget i denne rapporten, nemlig at mange barn med avslag lever en normalitet i limbo. De fleste barna vi har snakket med, forteller om en nokså vanlig hverdag. Barna – i hvert fall de under 16 – går på skolen, gjør leksene sine og gleder seg til å møte vennene sine. De er med i forskjellige sportslag og deltar i en rekke fritidsaktiviteter, både organisert av mottaket, skolen, kommunene og diverse sportsklubber. De barna vi snakket med, hadde drømmer om framtiden og oftest konkrete tanker om framtidige yrkesvalg. Men til tross for at disse barna fortalte om en tilsynelatende normal hverdag, opplevde de fleste å ikke være slik som andre barn. Livet deres hadde blitt satt på vent. Mulighetene deres var begrensede. Mellom framtiden, en jobb, god økonomi og en trygg familie-situasjon og deres nåværende livssituasjon sto det endelige avslaget og angsten for å bli kastet ut av landet. Ved å kanskje allikevel kunne få et positiv vedtak til slutt håpet mange barn at de endelig kunne bli som andre barn og leve et «normalt» liv.

Men hva la barna og familiene deres i begrepet normalt? Kort sagt så betydde det å være normal å være som alle andre i lokalbefolkningen. Det vil si at det ble ansett som «normalt» å ha nok penger, å kunne holde en levestandard som liknet den venner og klassekamerater hadde, at økonomien ikke ble et hinder for å delta på forskjellige sosiale arenaer. Det å leve et «normalt» liv innebar også at man slapp å bli fortalt når

og hvor man skulle flytte, og at man hadde mulighet til å bygge opp og opprettholde et sosialt nettverk der man følte seg trygg. «Normalt» var det også å bo på et sted man kunne kalle sitt eget, der man hadde lyst til å invitere vennene sine hjem uten å måtte skamme seg over den dårlige boligstandard. «Normalt» betydde å kunne reise, å kunne ha noe å fortelle etter sommerferien og å kunne slippe å lyve om hvorfor man ikke deltok på neste klassesetur.

«Normalt» betydde å ha foreldre som jobber, som har et sosialt nettverk, og som er psykisk og fysisk friske. «Normalt» betydde å kunne legge bekymringer og dårlige minner bak seg og å ha et liv der både foreldrene og barna slapp å trå forsiktig og beskytte hverandre. Til sist så betydde det å leve et «normalt» liv for de fleste av våre samtalepartnere å kunne leve med en trygghet om at den kjente og kjære hverdagen og livet slik det var, ville fortsette, videre at man slapp å være bekymret og redd, og at man endelig kunne gå forbi en politibil i alarmberedskap uten at hjertet begynte å banke. «Normalt» var muligheten til å ha framtidsplaner og håp, å kunne få lov til å være norsk når man følte seg norsk.

Det som gjør en slik forståelse av normalitet høyst problematisk for mennesker med avslag, er at de har fått beskjed om å forlate landet. Det er dermed forventet at de forbereder returreisen og orienterer seg mot hjemlandet og livet der. Når familiene derimot tviholder på håpet om å kunne få bli i Norge, ender familiene og barna i limbo – i en mellomtilstand eller tilstand av lammelse. Familiene og barna er verken i stand til å leve et «normalt» liv i Norge eller til å forberede seg på en ny normalitet i hjemlandet.

De strukturelle rammene

Gjennom hele rapporten tok vi utgangspunkt i at barna og deres familier ikke var passive mottakere av tiltak, men så heller på hvordan familier og barn håndterte sin livssituasjon. Samtidig var det viktig å vise at mennesker handler innenfor et gitt handlingsrom, det vil si at handlingene og mulighetene for handlinger er begrenset gjennom strukturelle, sosiale og individuelle rammer (Giddens 1976). Hverdagen til asylsøkerbarn, og her spesielt hverdagen til asylsøkerbarn med endelig avslag, var i vesentlig større grad begrenset av diverse strukturelle rammer enn det som er tilfelle for barn i majoritetsbefolkningen. Målet med rapporten har vært å redegjøre for noen av disse strukturelle rammene samt å vise hvordan disse rammene preger og påvirker barnas livssituasjon.

Skole og utdanning

Vi har vist hvilken betydning utdanning og et passende skoletilbud har for barnas og familienes livskvalitet. Gjennom skole får barna muligheten til å skape seg egne sosiale arenaer der de kan omgås egne venner og ofte også finne rom der de kan glemme vanskelige følelser og minner. Som vi har vist, påvirker barnas muligheter og evner til å kunne etablere slike egne rom barnas psykiske og fysiske helse svært positivt (Bughra & Gupta 2011). Dette gjelder ikke kun for barn i grunnskolealderen, men minst i like stor grad for ungdom. Som vi også har vist, har ungdom med mulighet til å videreføre skoleutdanningen sin og til å gå på videregående skole mye større sjanse til å ha god helse. Skolegangen bidrar sterkt til at ungdom og unge voksne er i stand til å opprettholde sosiale nettverk, være i aktivitet og forbli orientert mot en framtid i Norge. Mangel på slik mulighet kan føre til store sosiale og psykosomatiske problemer. Ungdommene hvaner fort i samme passivitet som foreldrene, der statusen som avvist asylsøker blir den dominerende identiteten. I dag er tilgang til videre utdanning avhengig av de enkelte kommunenes og de enkelte skolenes avgjørelser. Det betyr at alle ikke har lik rett til utdanning, noe som naturlig nok kan oppleves som svært urettferdig.

Vi mener at tilgang til videre utdanning, som tilgang til barnehager, skal være regulert på lik linje med barnas rett til grunnskoleopplæring. Mulighet til skolegang forbedrer barnas psykiske helse og forbereder unge mennesker til en framtid – om denne nå skal leves i Norge eller i hjemlandet. Det kan antas at man har kalkulert med at å miste muligheten til videregående utdanning har skullet fungere som et returmotiverende tiltak. Som forskning har vist, har slike tiltak liten ønsket effekt (Valenta et al. 2010).

Mottaksdrift og betydningen av anbudsrunder

I Norge blir asylmottak drevet som næring, og mottakets driftsoperatører kan være private selskaper, enkeltmannsforetak, kommuner, stiftelser og (humanitære) organisasjoner. Mottaksdrift blir kunngjort gjennom offentlige konkurranseutlysninger, kontrakten for en driftsperiode varer om lag fire til fem år. På grunn av store variasjoner i antallet flyktninger som oppholder seg i Norge til enhver tid, har UDI muligheten til å legge ned mottak med tre måneders oppsigelsesfrist. Vår forskning har vist at konkurranseutlysningene og de påfølgende anbudsrundene kan ha negativ effekt på mottaksdriften. For å kunne fortsette mottaksdriften i en kommune er driftsoperatøren nødt til å vinne de regelmessige anbudsrundene. For å vinne anbudsrunder reduserer ofte mottakene utgiftene på flere hold. Dette kan ha flere negative konsekvenser for både beboernes livskvalitet og de mottaksansattes arbeidsvilkår. Mottaksansatte rapporterte om blant annet stadig lavere kompetanse blant kolleger, ansvar for for mange arbeidsområder og følelse av å ikke kunne strekke til. Dette ble spesielt framhevet i sammenheng med mottakets arbeid med barn.

Anbudsrunder og den usikre driften kan derfor tenkes å påvirke hvor mange og når bekymringsmeldinger blir sendt til barnevernet. Flere barneansvarlige rapporterte at de ikke var i stand til å følge opp familier og især barna. Dette ble ansett som sterkt uheldig siden flere problemer innad i familien forblir uoppdaget, og fordi tiltak settes i gang for sent. Videre opplevde minst en mottaksansatt at hans kollegaer var redde for å sende for mange bekymringsmeldinger ettersom dette kunne tegne et bilde av at de ansatte ikke klarte å gjøre jobben sin skikkelig.

Manglende kompetanse hos de mottaksansatte, for liten tid til å følge opp barnefamilier og en vegring mot å sende bekymringsmeldinger der det er nødvendig, har klart negative virkninger for barn og barnefamilier. Videre var flere mottak nødt til å spare inn hva fritidstilbudet angikk. Også dette gikk ut over barn og deres familier.

En siste, men betydelig negativ effekt av den nåværende reguleringen av mottaksdrift er knyttet til nedleggelse av mottak – på kort varsel. Til tross for at mottak skal ha tre måneders varsel, har flere livshistorier vist at beboere på mottak ikke blir informert tidsnok. En familie hevdet at de hadde fått tre dagers varsel om å pakke sakene sine og reise til et annet mottak. Videre ble det rapportert at noen mottak ikke tilrettelegger for flyttingen fra det nedlagte mottaket til den nye vertskommunen. Familier fortalte derfor at de var nødt til å etterlate seg nødvendige eiendeler fordi de ikke hadde mulighet å ta disse med seg på reisen. Knappe økonomiske ressurser gjør det vanskelig å skaffe disse eiendelene på ny i den nye kommunen.

Flere av de familiene vi har snakket med, har måttet flytte flere ganger gjennom oppholdet sitt i Norge. Barn var derfor nødt til å ta avskjed med venner og forlate trygge sosiale relasjoner og starte på nytt i en ny kommune, bare for å måtte si farvel til de nye vennene sine kort tid igjen etterpå.

Økonomien

Voksne avviste asylsøkere får basisbeløpet sitt halvert. Dette fører til at hovedandelen av avviste asylsøkere har en månedlig inntekt som langt lavere enn budsjettet til familier som mottar sosialhjelp. Avviste asylsøkere blir derfor betegnet som fattige. Fattigdom defineres her som en kombinasjon av mangel eller knapphet på ressurser og konsekvensene disse manglene kan få for sosial deltakelse. Et viktig tema i fattigdomsforskningen generelt og i denne rapporten spesielt har derfor vært barnas opplevelse av ekskludering og av det å ikke passe inn. På grunn av familiens dårlige økonomi følte barna seg utelukket fra sosiale arenaer som klasseturer, leirskoler, bursdager og andre fritidsaktiviteter. Følelsen av å være ekskludert fra slike arenaer var også sterkt knyttet til følelsen av skam over å måtte forklare seg om familiens dårlige økonomi til andre barn. Barn valgte i noen tilfeller heller å lyve til klassekamerater eller til å reagere avvissende og uhøflig på venners spørsmål om hvorfor de ikke ville delta på klasseturen.

Noen foreldre prøvde å beskytte barna sine, for eksempel ved å skaffe brukte klær, men å fortelle barna at foreldrene hadde vært i byen og kjøpt nye ting. Videre prøvde familiene å forsikre barna sine om at ting ville skje senere, om det nå handlet om å kjøpe sykkel, bil eller å dra på ferie. Når barn hadde blitt eldre, gjennomskuet de slike strategier og konfronterte ofte foreldrene med dette. Foreldrene var da nødt til å snakke åpent med barna og å prøve å gi dem andre ikke-materielle verdier.

Familiens dårlige økonomi var svært belastende for både foreldrene og barna, og flere foreldre fortalte at den økonomiske situasjonen gjorde deres allerede stressfulle og ansente hverdag enda vanskeligere. Et tilleggsmoment her var at foreldrene, grunnet sin oppholdsstatus og den økonomiske situasjonen, ofte ikke hadde mulighet til å få nødvendig helsehjelp.

Ekskludering og manglende pass

I en globalisert verden, hvor både skoler og privatpersoner reiser mye til utlandet, blir det å ikke kunne reise og i noen tilfeller å ikke engang kunne forlate byen veldig vanskelig. Mangel på pass og mulighet til å reise ble av mange barn opplevd som vanskelig og belastende. Reiser og fortellinger om disse tok stor plass blant deres norske venner, og barna følte seg ekskludert. Etter sommerferien hadde de stort sett ingenting å fortelle. Siden det å kunne reise ble ansett som en selvfølge av deres norske venner, følte de avviste asylsøkerbarn at de møtte liten forståelse hos disse. Mange av de lengeværende barna syntes det var vanskelig, slitsomt og ikke minst skambelagt å måtte forklare grunnen til at familien deres også denne sommeren hadde tilbrakt ferien sin i den lille kommunen.

Boforhold

Alle familiene vi snakket med, bodde i desentraliserte mottak. Denne boformen blir stort sett oppfattet som veldig positiv siden den bidrar til å normalisere hverdagen. Dette gjenspeilte seg også i erfaringene til familiene vi har snakket med. Familiene disponerte over sin egen leilighet, rekkehus og noen ganger til og med et eget hus. De bodde utenfor institusjon og var integrert i lokalsamfunnet. Noen av familiene klaget over kvaliteten og størrelsen på boligene. Mottakene mente at god standard og passende størrelse var viktig, men at mottakene ikke hadde råd til å leie boenheter med bedre standard.

Et annen viktig aspekt ved boligens kvalitet var dens beliggenhet. Spesielt i små kommuner hvor lokaltransporten ikke var særlig godt utviklet, var nærhet til skole, aktiviteter og mottaket viktig for familiene. Siden ingen av familiene disponerte over bil, hadde boligens beliggenhet stor betydning for at foreldre og barn kunne opprettholde sosiale kontakter og delta i uformelle sosiale sammenkomster, som bursdager, osv.

Når den positive effekten desentraliserte mottak har for en families livskvalitet, skal beskrives, framheves det ofte at familier og barn blir skjermet for andres utkastelser. Som erfaringer til en stor del av familiene viser, er dette dog ikke tilfellet. Flere familier har blitt vitne til andres utkastelser. Dette ble opplevd som svært belastende for både foreldre og barn. Barna forteller at de etter slike opplevelser sliter med konsentrasjon på skolen, er veldig lei seg og føler stor angst for politiet. Familiene fikk sin usikre situasjon tydeliggjort. I noen tilfeller ble tidligere traumer reaktivert, og angsten for å bli uttransportert økte.

Psykisk helse

Diverse belastninger kan medføre økt risiko for psykiske og fysiske helseskader. Asylsøkere og flyktninger er ansett som en veldig sårbar gruppe. Sårbarheten begrunnes med en kombinasjon av opplevelser og traumer fra hjemlandet og flukt samt belastningene og usikkerheten asylsøkere og flykninger opplever i Norge. Mens det er forsket grundig på belastningene og helsebildet til flykninger og asylsøkere, finnes det til nå lite forskning om de ekstra belastningene avviste asylsøkere og lengeværende barn er utsatt for. Det er likevel godt kjent at psykiske problemer forsterkes gjennom langvarig usikkerhet og stress. I tillegg er det godt etablert at ettervirkninger fra tidligere traumer kun kan reduseres og forbedres gjennom en trygg og stabil livssituasjon. Det er derfor mulig å konstatere at sårbarheten til avviste asylsøkere er noe større enn den til asylsøkere og flykninger generelt. Mer forskning på dette feltet er derfor nødvendig.

Rapporten har vist at forekomsten av en kombinasjon av psykiske og fysiske problemer opptrer svært hyppig blant familier med avslag på sin asylsøknad. Både foreldre og barn hadde mulighet til å få psykologisk hjelp. Til tross for at familiene stort sett var tilfredse med den behandlingen og oppfølgingen de fikk, ga de også veldig tydelig uttrykk for at de ikke hadde noen forhåpninger om å bli bedre så lenge livssituasjonen deres forble uforandret. De ønsket seg derfor en rask og tydelig avklaring av familiens status.

Anbefalinger

1. Prosedyrene rundt asylprosessen bør gjennomgås med mål om å skape tydeligere rammer og en mer effektiv saksgang.

1.1 Betydningen hensynet til barnets beste skal ha, og praksisen på dette området, må tydeliggjøres i lovverket og i det enkelte vedtaket.

1.2 De fleste familiene er fortsatt i en søkeprosess, også mange år etter avslaget. Det er viktig å adressere diskrepansen mellom asylsøkeres *de jure status som avviste asylsøkere, og deres de facto opplevelse av ikke avsluttet søkeprosess.*

2. Det er viktig at hensynet til barnet ivaretas mens barnet bor i Norge. De strukturelle rammene bør tilrettelegges slik at barnet får et verdig og respektfullt opphold uavhengig om det skal få bli i Norge eller returneres til hjemlandet.

2.1 Det nåværende konkurransesystemet rundt mottaksdrift bør revurderes. Kontinuerlig nedkutting gjør det vanskelig å opprettholde et forsvarlig tilbud for beboerne og forsvarlige arbeidsvilkår for de mottaksansatte.

2.1.1 Det bør sikres at mottaket har nok midler til å ansette sosialarbeidere, barnepedagoger samt personale med kompetanse innenfor kulturforståelse.

2.1.2 Det bør tilrettelegges for bedre rutiner ved nedleggelse av, og tvangs-flyttinger mellom mottak. Familiene bør få nok tid til å forberede flyttingen og ta avskjed. Det bør videre tilrettelegges for at familien har mulighet til å ta med seg de nødvendige eiendelene sine.

2.2 Tilgang til videregående utdanning og barnehage for avviste asylsøkere bør lovfestes. Muligheten til å avslutte skoleutdanningen gir et framtidsperspektiv, om det så handler om å forberede ungdommen til et liv i Norge eller til å forbedre muligheten til (re)integrasjon i familiens hjemland.

2.3 Drøftings- eller kartleggingsmøter med barnevern, utdanningsinstitusjoner, helsevesen, BUP, politi og frivillige institusjoner bør institusjonaliseres. Det er viktig at det tilrettelegges bedre for et samarbeid på tvers av de forskjellige institusjonene for å sikre en trygg og stabil omsorgssituasjon for de lengeværende barna; også for å avdekke eventuell omsorgssvikt tidlig.

2.4 Det anbefales at mottakene etablerer helsetjenester med kompetanse på feltet migrasjonshelse på selve mottaket. Denne helsetjenesten bør være et lavterskeltilbud og åpent for alle beboere på mottakene, uavhengig av deres legale oppholdsstatusen.

2.5 Det bør sikres at tvangsutkastelse av barnefamilier skjer på en så skånsom måte som mulig. Dette innebærer at politiet ikke bør komme uanmeldt om natten. Politiet skal ikke være uniformert, og barna skal få anledning til å ta farvel med sine venner.

Barnas og foreldrenes beskjed til myndighetene

Etter hvert begynte vi å avslutte alle samtalene med barna med å spørre dem hva de selv syntes var viktigst at vi skrev i denne rapporten. Dette er noen av svarene:

Jeg synes det er veldig dårlig for barn å være så lenge i asylmottak. Det ødelegger barna. På grunn av at de føler seg annerledes enn andre barn, vet du. Alltid er det noe som stopper dem. Alltid er det noe som skyver dem vekk fra andre barn. Og alltid kommer de andre barna og spør meg så mange ting. Hvorfor er det sånn? Hvorfor er du sånn? Så det er, det er ikke bra for barna å være så lenge i asylmottaket. Hvorfor er vi på asylmottak, hvorfor flytter vi ikke, hvorfor er vi ikke som alle andre venner? Det ødelegger barnas liv å være så lenge i asylmottak. (Gutt fra Libanon, 11 år)

Gutt (8 år): Jeg tror at det er jo som har bodd i lenge i Norge, og så er det, føler jeg at ofte de som har vært kortest her i Norge, får opphold, og de som har vært her lengst, må vente lenger. Det er sånn, ja, det har skjedd med oss lenge. Siden vi har vært her for eksempel elleve år, nå. Og vi kjente jo mange andre som har vært i to–tre år her, og de fikk opphold, og ikke vi. Det synes jeg ikke var helt bra. Nei, jeg ble jo glad for at de fikk det, men jeg synes det var litt rart at vi ikke fikk det fordi vi har jo vært her i elleve år, og jeg husker ingenting av da jeg ble født. Jeg var ett år, så flyttet vi hit.

Forsker: Skal jeg fortelle at du synes det er urettferdig?

Gutt (8 år): Ja, det føler jeg litt at det er.

Gutt (10 år): Fortell dem alt vi sa.

Gutt (14 år): Ja. Og si at det viktigste er å få pass og å få bo her i Norge. Det er det viktigste, det skal liksom være det første i boka. Det er viktig.

Gutt (10 år): Og du vet, vi er de eneste som ikke har pass. Alle fra Eritrea har pass. Men vi er den eneste som ikke har det.

Til nå var det vi som svarte på spørsmålene dine, nå vil jeg veldig kort si noe om det som er viktig for oss. [...] Jeg vil si veldig kort at vi har kommet hit til Norge, til dette landet, på grunn av problemene våre og den vanskelige situasjonen i Afghanistan. [...] Vi hadde mange forhåpninger med å komme hit til Norge. Vi hadde hørt at, og håpet på at, vi skulle komme hit og få ro og fred. At vi skulle begynne å ha et godt liv her. Men på grunn av, uansett hvilket grunnlag, UDI ga oss negativt svar, og vi fikk beskjed om å forlate landet. Uansett hvilket grunnlag det var, det var en veldig vanskelig situasjon for oss, og dette påvirker situasjonen til sønnen også. Det påvirker oss til de grader at vi mange ganger tenker at vi lever ikke. [...] Fordi livet ikke fortsetter og vi ikke ser noe framtid. Fordi at politiet kommer. Og fordi det alltid skal være redsel og bekymringer i kroppen vår. I den perioden vi var i Norge uten å være der, har vi ikke begått den minste feil som er straffbar. De tingene som jeg sier nå, er kanskje ting som du ikke er klar over, jeg har mye på hjertet. Mye vondt på hjertet som vi ikke kan si. [...] Hvis jeg sier mer, tror jeg at det vil ta en hel dag. Mer enn det, hvis jeg begynner å si det. Det er for mye (ler litt). Men man må ikke glemme å si at i løpet av de fire og et halvt år som vi har vært her ... Vi er takknemlig for den hjelpen vi har fått fra de norske myndighetene. Vi må innrømme at vi har fått et sted, og vi har fått økonomisk støtte. Vi har fått hjelp mens vi har vært her, og det må takkes. (Far fra Afghanistan)

Referanser

- Berg, B. (2012). Mottakssystemet: historikk og utviklingstrender. I M. Valenta & B. Berg (red.), *Asylsøker: i velferdsstatens venterom* (s. 17–34). Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, B., Sveaas, N. & Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (2005). «*Det hainnle om å leve...»*. *Tiltak for å bedre psykisk helse for beboere i asylmottak*. Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn IFIM.
- Broch, H. B. (2011). Anthropological field experiences from work with children in natural settings on three continents. I H. Fosshem (red.), *Cross-Cultural Child Research: Ethical Issues* (s. 45–70). Oslo: Norwegian National Research Ethics Committees.
- Brekke, J-P. (2012). *Missing: Asylum seekers who leave reception centres in Norway*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bughra, D. & Gupta, S. (red.) (2011). *Migration and mental health*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chasse, K. A., Zander, M. & Rasch, K. (2003). *Meine Familie ist arm. Wie Kinder im Grundschulalter Armut erleben und bewältigen*. Opladen: Leske und Budrich.
- Christensen, P. M. & James, A. (2008). *Research with children. Perspectives and practices*. New York: Routledge.
- Corsaro, W. A. (2005). *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fladstad, T. (1998). *Eksilets stoppesteder: asylsøker- og flykningebarn: fra statlig mottak til kommune*. Bergen: UIB/ SEFOS.
- Fløtten, T. (2009). *Barnfattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fløtten, T., Hansen, I. L. S., Grødem, A. S., Grønningsæter, A. B. & Nielsen, R. A. (2011). *Kunnskap om fattigdom i Norge. En oppsummering*. Oslo: Fafo.
- Follesø, R. (2011). *Gi viljen mulighet. Sluttrapport Ungdom i Svevet 2007–2010*. Bodø: Universitetet i Nordland.

- Freeman, M. & Mathison, S. (2009). *Researching children's experiences*. New York: The Guilford Press.
- Gellein, K., Evang, K. E., Martinsen, J. O. & Poppe, T. (2012). *Jeg liker Norge, men Norge liker ikke meg: et møte med lengeværende barn i norske asylmottak*. Oslo: Humanist forlag.
- Giddens, A. (1976). Classical Social Theory and the Origins of Modern Sociology. *The American Journal of Sociology*, 81, 703–729.
- Gordon, M. (2001). Domestic violence in families exposed to torture and related violence and trauma. I E. Gerrity, T. Keane & F. Tuma (red.), *The Mental Health Consequences of Torture* (s. 227–245). New York: Kluwer Academic.
- Helsedirektoratet (2010). *Helsetjenestetilbudet til asylsøkere, flykninger og familiegjenforente*. Oslo: Helsedirektoratet, Avdeling minoritets helse og rehabilitering.
- Høyre, Frp, Krf & Venstre (2013). Avtale mellom Venstre, Kristelig Folkeparti, Fremskrittspartiet og Høyre om utlendingsfeltet. Oslo.
- Jakobsen, M., Sveaas, N., Johansen, L. E. E. & Skogøy, E. (2007). *Psykisk helse i mot-tak: Utproving av instrumenter for kartlegging av psykisk helse hos nyankomne asylsøkere*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- James, A. (2001). Ethnography in the study of children and childhood. I P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland & L. Lofland (red.), *Handbook of ethnography* (s. 246–257). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jonsson, J. O. (2001). Ekonomiska och materiella resurser. I SOU 2001:55, *Barn och ungdomars välfärd*. Stockholm: Kommitten Välfärdsbokslut.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2012). Ulovlig innvandring og opphold. http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/innvandring/utvisning_og_bortvisning_fra_norge/ulovlig-innvandring-og-opphold.html?id=574960 [hentet 01.10.2013].
- Kidron, C. A. (2009). Toward an Ethnography of Silence. The lived presence of the past in the everyday life of Holocaust trauma survivors and their descendants in Israel. *Current Anthropology*, 50, 5–27.
- Laban, C. H., Gernaat, H. B. & Komproe, I. H. (2004). Impact of a long asylum procedure on the prevalence of psychiatric disorders in Iraqi asylum seekers in The Netherlands. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 192, 943–51.

- Lauritsen, K. (2012). Små barn i asylmottak. I M. Valenta & B. Berg (red.), *Asylsøker. I velferdsstatens venterom*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lidén, H., Eide, K., Hidle, K., Nilsen, A-C. & Wærdahl, R. (2013). *Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lidén, H., Seeberg, M. L. & Engebriksen, A. (2011). *Medfølgende barn i asylmottak – livssituasjon, mestring, tiltak*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lie, B. (2004). *Fakta om ti innvandringsgrupper i Norge*. Oslo: SBB.
- Marshall, G. N., Schell, T. L., Elliott, M. N., Berthold, S. M. & Chuun, C-A. (2005). Mental health of Cambodian refugees 2 decades after resettlement in the United States. *Journal of American Medical Association*, 294, 571–579.
- Meld. St. 27 (2011-2012). *Barn på flukt*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Montgomery, E. (1992). Co-creation of meaning therapy with torture survivors: a systemic/constructionist view. *Human Systems: The Journal of Systemic Consultation and Management*, 3, 27–33.
- (2011). Langtidsfølger. I K. Vitus & S. Smith Nielsen (red.), *Asylbørn i Danmark: En barndom i undtagelsestilstand*. København: Hans Reitzelse Forlag.
- Montgomery, E. & Foldsprang, A. (1994). Criterion-related validity of screening for exposure to torture. *Danish Medical Bulletin*, 41, 558–591.
- NOAS (2005). *Utfordringer med norsk asylpolitikk 2005–2009*. Oslo: NOAS.
- (2013a). *Asyldebatten og sentrale asylpolitiske hendelser 1980–2013*. Oslo: NOAS.
- (2013b). *Monitorering av tvangsretur av asylsøkere: NOAS' anbefalinger for en tilsynsordning som oppfyller returdirektivets krav*. Oslo: NOAS.
- NOU 2010: 7. *Mangfold og mestring: Flerspråkelige barn, unge og voksne i opplæringsystemet*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2011: 10. *I velferdsstatens venterom: Mottakstilbudet for asylsøkere*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Nygård, M. & Malterud, K. (1995). Enkel kartlegging av posttraumatisk stressforstyrrelser hos bosniske flykninger i Norge. *Tidsskrift for norsk lægeforening*, 115, 1971–1974.
- Pedersen, D., Tremblay, J., Errázuriz, C. & Gamarra, J. (2008). The sequelae of political violence: Assessing trauma, suffering and dislocation in the Peruvian highlands. *Social Science & Medicine*, 67, 205–217.

- Prop. 141 L (2010-2011). *Endring i utlendingsloven m.m. (høring av barn mv.)*. Oslo: Justis- og politidepartement.
- Redd Barna (2012). *Forum for barnekonvensjonens gruppe om barn i utlendingsaker: Innspill om barns rettigheter i ny utlendingslov*. Oslo: Redd Barna.
- Sandbæk, M. & Pedersen, A. W. (red.) (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000–2009*. Oslo: NOVA.
- Seeberg, M. L. (2009). *Små barns hverdager i asylmottak*. Oslo: NOVA.
- Seland, I. & Lidén, H. (2011). *Fritidsaktiviteter for barn i asylmottak*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Silove, D. (2000). Policies of deterrence and the mental health of asylum seekers. *The Journal of the American Medical Association*, 284, 604–621.
- (2004). The global challenge of asylum. I J. P. Wilson & B. Drozdek (red.), *Broken Spirits: the Treatment of Traumatized Asylumseekers, Refugees, War and Torture Victims*. New York: Brunner-Routledge.
- Skybak, T., Rackwitz, C. & Bjune, M. C. (2010). *Mens vi venter – en hilsen fra barn som søker asyl i Norge*. Oslo: Redd Barna.
- Sletten, M. A. & Engebretsen, A. I. (2011). *Kartlegging av opplæringstilbudet til enslige mindreårige asylsøkere og barn av asylsøkere*. Oslo: NOVA.
- Sveaas, N., Vevstad, V. & Brekke, J-P. (2012). Sårbare asylsøkere i mottak – identifisering og oppfølging. I M. Valenta & B. Berg (red.), *Asylsøker: i velferdsstatens venterom* (s. 17–34). Oslo: Universitetsforlaget.
- Søholt, S. & Holm, A. (2010). *Desentralisert asylmottak og bosetting*. Oslo: NIBR.
- Sønsterudbråten, S. (2010). *Veien videre: Evaluering av kvalifiserings- og opplæringsopplegget som tilbys enslige mindreårige med bregrensede oppholdstillatelser*. Oslo: Fafo.
- Thorød, A. B. (2006). *En normal barndom? Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt i Oslo*. Oslo: NOVA.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. London: Penguin Books.
- Turner, S. W. & Gorst-Unsworth, C. (1990). Psychological sequela of torture. A descriptive model. *British Journal of Psychiatry*, 157, 475–480.
- UDI (2006). *Reglement for drift av statlig mottak*. Oslo: UDI.

- (2013). *Statistikk over asylsøkerbarn som har vært i Norge lenger enn tre år*. Oslo: UDI.
- UDI rundskriv RS 2008-031. *Krav til innkvarteringstilbud i ordinære statlige mottak*. Oslo: Utlendingsdirektoratet.
- UDI rundskriv RS 2008-035V1. *Rutiner og satser for økonomiske ytelser til beboere i statlig mottak, regulerte satser 2012*. Oslo: Utlendingsdirektoratet.
- UDI rundskriv RS 2010-083. *Reglement for drift av statlige mottak*. Oslo: Utlendingsdirektoratet.
- UNE (2013). *Ett år etter «Barn på flukt»*. Utlendingsnemndas rapport til Justisdepartementet om tiltak 3 i stortingsmeldingen. Oslo: Utlendingsnemnda.
- UNHCR (1951). *Flyktningskonvensjonen*.
- Valenta, M. (2008). *Asylsøkerbarns rett til skole: kartlegging av skoletilbudet til asylsøkerbarn*. Trondheim: NTNU.
- Valenta, M., Thorshaug, K., Molden, T. H. & Berg, B. (2010). *Avviste asylsøkere og ventemottaksordningen. Mellom passiv tvang og aktiv returassistanse*. Trondheim: NTNU.
- Varvin, S. (2003). *Flukt og eksil. Traume, identitet og mestring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vindegg, J. (2012). Et kultursensitivt barnevern. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 89, 2–3.
- Vitus, K. & Lidén, H. (2010). The status of the asylum-seeking child in Norway and Denmark. Comparing discourses, politics and practices. *Journal of Refugee Studies*, 23, 62–81.
- Weiss, N. (2011). Tense relations. Dealing with Narratives on Violence in Eastern Turkey. I N. Weiss & M. Six-Hohenbalken (red.), *Anthropological Expressions of Violence*. London: Ashgate.
- Wilson, J. P. & Drozdek, B. (2004). *Broken Spirits: The Treatment of Traumatized Asylum Seekers, Refugees, War and Torture Victims*. New York: Taylor & Francis.
- Winsvold, A. & Engebriktsen, A. (2010). *For barnas skyld: en undersøkelse av returforberedende arbeid med barnefamilier på asylmottak med forslag til nye modeller og arbeidsformer*. Oslo: NOVA.

Øien, C. & Bendixsen, S. (2012). *Det riktige valget? Motivasjon og beslutningsprosess når avviste asylsøkere velger frivillig retur*. Oslo: Fafo.

Øien, C. & Sønsterudbråten, S. (2011). *No way in, no way out? A study of living conditions of irregular migrants in Norway*. Oslo: Fafo.

Appendix I – Intervjuliste

Filnavn	Familie	Opprinnelses-land	I Norge siden	Hvem ble intervjuet
Intervju 1	Mottaksansatt			Barneansvarlig og Mottaksleder
Intervju 2	Mor, far, tre barn (13,11 og 4 år)	Afghanistan	2009	Far
Intervju 3	Barn til intervju 2	Afghanistan	2009	Gutt (13 år)
Intervju 4	Mor og to barn (7 og 1 år)	Somalia	2005	Mor
Intervju 5	Helsesøster tilknyttet mottak			
Intervju 6	Mottaksansatt			Mottaksleder, Barneansvarlig og Returansvarlig
Intervju 7	Far, mor, fem barn (2, 4, 8, 9 og 11 år)	Irak	2008	Far og mor
Intervju 8	Barn til intervju 7	Irak	2008	Tre jenter (8,9 og 11 år)
Intervju 9	Mottaksansatt			Mottaksleder
Intervju 10	Helsesøster tilknyttet mottak			
Intervju 11	Mor, far, fem barn (6-14)	Afghanistan	2012	Far og mor
Intervju 12	Barn til intervju 11	Afghanistan	2012	To jenter (10 og 8 år)
Intervju 13	Mor, far, tre barn (11, over 18)	Afghanistan	2008	Far, mor,
Intervju 14	Barn til intervju 13	Afghanistan	2008	Gutt (11 år)
Intervju 15	Mor, far, tre barn (9,4 og 1 år)	Yemen	2007	Mor
Intervju 16	Mor, far, tre barn (19, 17 og 15 år)	Jordan / statsløs palestiner	2009	Mor
Intervju 17	Barn til intervju 16	Jordan/ statsløs palestiner	2009	Jente 15 år
Intervju 18	Mottaksansatt			Barneansvarlig
Intervju 19	Helsesøster tilknyttet mottak			
Intervju 20	Mor, far, fem barn (9-2 år)	Afghanistan	2009	Mor, far
Intervju 21	Mor, far, tre barn (4,9,10)	Afghanistan	2010	Mor, far
Intervju 22	Mor, et barn (6 år)	Iran	2011	Mor

Intervju 23	Barna til intervju 20	Afghanistan	2009	Jente 9, gutt 7
Intervju 24	Barna til intervju 21	Afghanistan	2010	To gutter 9,10
Intervju 25	Far, mor, to barn (8 og 9 år)	Afghanistan	2010	Far
Intervju 26	Mor, seks barn (12-1 år)	Irak	2002	Mor (tre yngste barn til stede)
Intervju 27	Barn til intervju 25	Afghanistan	2010	Jente 9, gutt 8
Intervju 28	Barn til intervju 26	Irak	2002	Jente 12, Gutt 10
Intervju 29	Far, mor, to barn (9 og 3 år)	Afghanistan	2008	Mor, far (gutt, 3 år, til stede)
Intervju 30	Barn til intervju 29	Afghanistan	2008	Gutt 9
Intervju 31	Mor, far, tre barn (20, 12, 10)	Iran/Irak	2009	Mor, far, jente på 20
Intervju 32	Barn til intervju 31	Iran/Irak	2009	To gutter (10 og 12)
Intervju 33	Mor, fem barn (8-18 år)	Libanon	2020	Mor
Intervju 34	Barn til intervju 33	Libanon	2002	Gutter (8 og 11 år)
Intervju 35	mottaksansatt			Barneansvarlig
Intervju 36	Mor, far, fire barn	Eritrea	2010	Mor far
Intervju 37	Barn til intervju 36	Eritrea	2010	Gutt (14, 10), Jente 12

Appendix II – Statistikker

Tabell 1: Antall barn i mottak per 28.2.2013 med mer en 3 år siden søknad om asyl etter status i søknad

Status i saken	Tid fra søknad				Totalsum
	3-4 år	4-5 år	6 år	6 år og mer	
Med tillatelse, skal boettes	85	28	4	14	131
Med tillatelse, skal ikke boettes	81	37	24	34	176
Henlagt/trukket/annen status/manglende registrering	1	2	5	1	9
Søknad i behandling i UDI	1				1
Avslag i klagebehandling	31	4	4	1	40
Utsatt iverksetting etter avslag UNE	24	25	10	14	73
Med utreiseplikt	346	205	49	47	647
Totalsum	569	301	96	111	1077

UDI 2013

Tabell 2: Beboere i mottak fordelt på aldersgruppe 2011-2013* i tall

Aldersgruppe	2011	2012	2013**
0-5 år	1809	1897	1953
6-10 år	852	886	923
11-17 år	924	937	1142
Voksen	12081	11898	12242
Total	15667	15621	16260

UDI Statistikk og analyse 2013

* tallene viser den årlige gjennomsnitt

** tallene gjelder tom 31.juni 2013

Tabell 3: Beboere i mottak fordelt på aldersgruppe 2011-2013* i prosent

Aldersgruppe	2011	2012	2013**
0-5 år	12	12	12
6-10 år	5	6	6
11-17 år	6	6	7
Voksen	77	76	75
Total	100	100	100

UDI Statistikk og analyse 2013

*tallene viser den årlige gjennomsnitt

**tallene gjelder tom 31.juni 2013

Normalitet i limbo

Barn med avslag på sin asylsøknad er en svært sårbar gruppe. Ved årsskiftet 2012–2013 bodde det 1264 barn med endelig avslag i norske mottak. Omtrent halvparten av disse har bodd i asylmottak i mer enn tre år. Denne rapporten ser på situasjonen til lengeværende asylbarn. Hvordan skal de kunne leve et tilnærmet normalt liv når de befinner seg i denne høyst spesielle situasjonen? Hvordan tilpasser barna og deres foreldre seg omgivelsene, og hvordan mestrer de sitt liv?

Fafo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2013:47
ISBN 978-82-324-0058-4
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20337